

2742

2742
xxxiii-6

3010(I,II)

M. T. CICERONIS

ORATIONES SELECTÆ

ARGUMENTIS,

ET NOTIS HISPANICIS

illustratæ

A P. JOSEPHO PETISCO

è Societate Jesu

IN USUM SCHOLARUM EJUSDEM

Societatis.

VILLAGARSIE.

TTPIS SEMINARII

Anno 1758.

Juan del Camp

Dios que

FACULTAS ORDINARII.

D. Andreas à Bustamante Dei, & Apostolicæ Sedis gratia Episcopus Palentinus, Comes de Pernia, Regiusque Consiliarius, &c. Præsentibus subscriptione nostra roboratis licentiam concedimus, ut prælo mandetur liber, *Orationes M. T. Ciceronis Selectæ argumentis, & notis Hispanicis illustratæ* à R. P. Josepho Petisco Societatis Jesu, in usum Scholarum ejusdem Societatis, siquidem ex testimonio R. P. Josephi Francisci de Isla, cujus censuræ illum subjecimus, nobis patet, & fidei puritati consonum, & bonis moribus accommodatum. Palentiæ 21. Julii anni 1757.

ANDREAS. Episc. Palent.

De mand. Illmi. Dñi. mei Episc.

D. Ferdinandus Lopez
de Mena.

EGO Salvator Oссорio Præpositus Provincialis
 Provinciae Castellanae Societatis Jesu, po-
 testate speciali ad id mihi facta à R. A. P. N.
 Aloisio Centurione Præposito Generali, facul-
 tatem facio ut liber cui titulus est *Orationes M. T.
 Ciceronis Selectæ argumentis, & notis Hispanicis il-
 lustratæ* ab Josepho Petisco è Societate Jesu, in
 usum Scholarum ejusdem Societatis, gravium,
 doctorumque hominum judicio approbatus, ty-
 pis mandetur; in quorum fidem has literas ma-
 nu nostra, & Secretarii subscriptas, & Sigillo
 nostro munitas dedimus. In hoc nostræ Societa-
 tis Lucronensi Collegio die secunda Julii anno
 Domini millesimo septingentesimo quinquagesi-
 mo septimo.

†
 IHS.

Salvator Oссорio.

†
 IHS.

Joachimus Medrano.

TASA.

DON JOSEPH ANTONIO DE
Yarza Secretario del Rei nuestro
Señor su Escribano de Camara mas anti-
guo y de Gobierno del consejo.

Certifico, que habiendose visto
por los Señores de él el libro
intitulado: *Orationes M. T. Cice-
ronis Selectæ Argumentis & notis
Hispanicis illustratæ*, para el uso
de los estudiantes de la Compañia de
Jesus, que con licencia de dichos
Señores concédida al P. Joseph Pe-
tisco de la misma Religion ha sido
impreso, tasaron à siete maravedis
cada pliego, y dicho libro parece tie-
ne catorce sin principios ni tablas,
que à este respecto importa noventa
y ocho maravedis, y à el dicho pre-
cio y no mas mandaron se venda, y
que esta certificacion se ponga al
principio de cada libro, para que se fe-
pa

pa el à que se ha de vender. Y para que conste lo firmé en Madrid à primero de Septiembre de mil setecientos cincuenta y ocho.

*D. Joseph Antonio
de Yarza.*

FIDES CORRECTORIS.

Pag.	Lin.	Errata.	Corrige.
4.	22.	id hac	in hac.
30.	12.	filius	miles.
43.	6.	tu is, <i>in quibusdam exemplaribus, ut is.</i>	
101.	2.	urbi	urbis.
108.	8.	desere	deserere.
Ib.	22.	quod	quoad.
135.	10.	studioque	studiaque.
141.	10.	hominis	nominis.
143.	16.	Quare si quis	Quare quis.
149.	7.	etiam:	etiam expetunt:.
150.	18.	ingenii	ingeniis.
157.	4.	esttilo	estilo
173.	3.	faucibus	facibus.
179.	8.	utilitate	vilitate.
Ib.	14.	utilitas	vilitas.
187.	13.	decernendi per	decernendi non est permissa per.
216.	1.	tribunisque	tribunitiique.

Commentarius in Selectas M. T. Ciceronis orationes denuo in lucem editus cum his mendis suo originali respondet. Ita fidem facio. Matrithi die

pie vigesima tertia Augusti anno Domini mille
fimo septingentesimo quinquagesimo octavo.

Doct. D. Emmanuel Gonzalez
Ollero.

A C. M. Gen. Corrector.

EL REY.

POR cuanto por parte del R. P. Joseph Petisco de la Compañia de Jesus en su Colegio de la Villa de Villagarcia de Campos, se representó al mi Consejo habia obtenido licencia para imprimir tres libros intitulados ; uno, *Historia ex libris Ciceronis deprompta, notulis Hispanicis illustrata* : otro, *Orationes M. T. Ciceronis Selectae argumentis, & notis Hispanicis illustrata* : y otro, *P. Virgilii Maronis Bucolica notis Hispanicis illustrata in usum Scholarum Societatis Jesu*, y recelándose de que se los reimpriman, suplicó se le concediese Licencia, y Privilegio, por tiempo de diez años para su impresion: y visto por los del mi Consejo, (y como por su mandado se hicieron las diligencias, que por la Pragmatica ultimamente promulgada sobre la impresion de los libros se dispone) se acordó espedir esta mi Cedula, por la cual concedo licencia, y facultad al espresado R. P. Joseph Petisco de la Compañia de Jesus en su Colegio de la Villa de Villagarcia de Campos, para que sin incurrir en pena al-

guna por tiempo de diez años primeros siguientes, que han de correr, y contarfe desde el dia de la fecha della, el susodicho, ò la Persona, que su poder tubiere, y no otra alguna pueda imprimir, y vender los referidos libros intitulados; el uno, *Historia ex libris Ciceronis deprompta notulis Hispanicis illustrata*: otro, *Orationes M. T. Ciceronis Selectae argumentis, & notis Hispanicis illustratae*: y el otro, *P. Virgilii Maronis Bucolica notis Hispanicis illustrata in usum Scholarum Societatis Jesu*, con que se haga en papel fino, y por los originales, que en el mi Consejo se vieron, y ban rubricados, y firmados al fin de D. Joseph Antonio de Yarza mi Secretario, y Escribano de Camara mas antiguo, y de Gobierno de él, con que antes, que se vendan se traigan ante ellos juntamente con dichos originales, para que se vea si la impresion está conforme à ellos; traiedo asi mismo se en publica forma, como por Corrector por mi nombrado se vió, y corrigió dicha impresion por el original, para que se tafase el precio à que se han de vender. Y mando al Impresor, que imprimiere los referidos libros, no imprima el principio, y primer pliego, ni entregue mas que uno solo con los originales al dicho R. P. Joseph Petisco, à cuiá costa se imprimen, para

efec-

efecto de dicha correccion hasta que primero esten corregidos, y tasados los citados libros por los dél mi Consejo; y estandolo así, y no de otra manera, pueda imprimir los principios, y primeros pliegos, en los cuales seguidamente se ponga esta licencia, y la aprobacion, tasa, y erratas, pena de caer è incurrir en las contenidas en las Pragmaticas, y Leies destos mis Reinos, que sobre ello tratan, y disponen. Y mando que ninguna Persona sin licencia del expresado R. P. Joseph Petisco, pueda imprimir, ni vender los citados libros, pena, que el que los imprimiere haia perdido, y pierda todos, y cualesquier libros, moldes, y pertrechos que dichos libros tubieren, y mas incurran en la de cincuenta mil maravedis; y sea la tercia parte dellos para la mi Camara; otra tercia parte para el Juez que lo sentenciare; y la otra para el denunciador, y cumplidos los dichos diez años, el referido P. Joseph Petisco, ni otra Persona en su nombre, quiero no use desta mi Cedula, ni prosiga en la impresion de los citados libros, sin tener para ello nueva licencia mia, so las penas en que incurren los Concejos, y Personas que lo hacen sin tenerla. Y mando à los dél mi Consejo, Presidentes, y Oidores de las mis Audiencias, Alcaldes, Alguaciles de la mi Casa, Corte, y Chan-

ci-

cillerias, y à todos los Corregidores, Asistente, Gobernadores, Alcaldes Maiores, y Ordinarios, y otros Jueces, Justicias, Ministros, y Personas de todas las Ciudades, Villas, y Lugares destos mis Reinos, y Señorios, y cada uno, y qualquier dellos en su distrito, y Jurisdiccion, vean, guarden, cumplan, y egecuten esta mi Cedula, y todo lo en ella contenido, y declarado, y contra su tenor, y forma no baian, ni pasen, ni consientan ir ni pasar en manera alguna, pena de la mi merced, y de cada cincuenta mil maravedis para la mi Camara. Dada en Buen-Retiro à veinte y ocho de Febrero de mil setecientos y cincuenta y ocho.

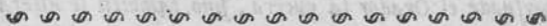
YO EL REY.

Por mandado del Rei mi Señor:
Andres de Otamendi.

COM-

COMMENTARIUS
IN SELECTAS
M. TULLII CICERONIS
ORATIONES.
PARS PRIMA.

ORATIO I.

PRO LEGE MANILIA AD POPULUM.

ARGUMENTO.

Empañado el Pueblo Romano en la guerra contra los dos Reies mas poderosos del Asia Mitridates, y Tigranes, Lucio Manilio Tribuno de la Plebe,
PAI A pro-

promulgó una lei, en que declaraba por Capitan General de las tropas de la Republica à Pompeio. Opu-
sieronse Quinto Hortensio, y Quinto Catulo, hombres
de grande autoridad por su elocuencia, y empleos,
por que ambos habian ya sido Consules. Pero Cice-
ron, que era Pretor entonces, salió à la defensa
desta lei llamada Manilia de su autor: demostrando
ser necesario, entregar à Pompeio la conducta del
Egercito; porque en el concurrían todas las partes,
que hacen un Capitan consumado. Fue confirmada
por el Pueblo la eleccion de Pompeio, el cual triunfó
gloriosamente de los dos Reies. Sucedió todo esto
el año de 687. de la fundacion de Roma, siendo
Consules Marco Emilio Lepido, y Lucio Volcacio. La
Oracion es parte del genero deliberativo, y parte del
demostrativo, ò laudativo; pues en ella no solo
persuade el Orador la guerra, sino tambien se dilata
en las alabanzas de Pompeio, como del unico, à quien
se podía fiar el mando en aquellas circunstancias.

LAS PARTES DESTA ORACION SON SEIS;

Exordio , Narracion , Division,

Confirmacion , Refuta-

cion , Epilogo.

EXORDIO.

Conciliase Ciceron la benevolencia, y atencion de los Oientes. Lo primero; declarando, por que razon es esta la primera vez, que habla en publico. Lo segundo; dando las gracias al Pueblo Romano, por haberle promovido à la dignidad de Pretor. Lo tercero; alegrandose de que se le ofrece un asunto, en que no le puede faltar materia, habiendo tanto que decir del valor, y hazañas de Pompeio.

I **Q**Uamquam mihi semper frequens confectus vester, multo jucundissimus; hic autem locus, ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites; tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam, cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; statuerémque, nihil huc, nisi

perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: & meus labor in privatorum periculis castè integrèque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilantibus forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, & siquid auctoritatis in me est, eam apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & siquid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure esse video, quòd id hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiæque virtute: hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire.

PRO LEGE MANILIA.

5

Ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est.

NOTAS.

Frequens conspectus vester. Estaba presente todo el Pueblo convocado por Manilio para la ratificación de su lei.

Locus. Un templo en la plaza publica, llamado pro rostris; porque estaba adornado de las proas de las naves, que los Romanos cogieron à los de Antio.

Meæ vitæ rationes. Mi estado, mi profesion.

Amicotum temporibus. Los negocios, peligros, pleitos, necesidades de mis amigos.

Castè integrèque versatus. Empleado honesta, y desinteresadamente.

Prætor primus. Habia en tiempo de Ciceron ocho Pretores en Roma.

Centuriis cunctis renuntiatus sum. Fui elegido por todos los votos. El Pueblo Romano estaba dividido en Tribus, y las Tribus en Centurias. Tomabanse à veces los votos por Centurias, y entonces las juntas se llamaban comitia centuriata.

Infolita. Nueva, nunca usada en este sitio.

NARRACION.

Cuenta brevemente los malos sucesos desta guerra, la buelta de Lucio Luculo, y la necesidad urgente, que hai de hacer General del Egercito à Pompeio.

2 **A**TQUE ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur : bellum grave & periculosum vestris vectigalibus atque focis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane : quorum alter relictus, alter lacepsitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ : qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipublicæ, periculæque rerum suarum detulerunt : Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures : regnum Ariobarzani, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate : Lucullum magnis rebus gestis, ab eo bello discedere : huic qui successerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum : unum

PRO LEGE MANILIA.

7

ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem.

NOTAS.

Vestris vectigalibus. *A las Provincias, que os pagan tributo.*

Mithridate, & Tigrane. *El primero Rei del Ponto, y el segundo de Armenia.*

Alter relictus. *Luculo no pudo coger à Mitridates, porque al mejor tiempo se le amotinaron sus tropas.*

Quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis. *Los cuales tienen arriesgados sus caudales en el arriendo de vuestras alcabalas.*

Pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine. *Por el estrecho parentesco, que tengo con ellos.*

Bithyniæ. *Provincia del Asia menor.*

Qui successerit. *Este fue Glabrio, à quien Luculo entregó parte de su Egercito.*

Unum. *Este solo, en quien todos ponen los ojos, es Pompeio.*

DIVISION, O PROPOSICION.

Promete probar tres cosas. La primera, que esta guerra es necesaria. La segunda, que es muy peligrosa. La tercera, que solo Pompeio es el que debe ser elegido por General.

3 **C**Ausa quæ fit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum.

NOTAS.

Primum ... deinde ... tum. Ciceron usa comunmente destas particulas, que son mas elegantes que primò, secundò, tertio.

De magnitudine. De la importancia, de lo grave y peligrosa que es esta guerra.

CONFIRMACION.

PRIMERA PARTE, EN QUE SE PRUEBA
 ser la guerra necesaria.

UNA guerra (en que ba no menos, que la gloria del pueblo Romano, la vida y conservacion de los aliados, la subsistencia de las rentas publicas, y alcabalas, las haciendas de muchos ilustres Ciudadanos) es absolutamente necesaria: sino se toma con calor la guerra contra Mitridates, se aventuran todas estas cosas: luego es indispensable el hacerla.

PRUBASE LO PRIMERO, QUE SE INTERESA
 en esta guerra la gloria del Pueblo
 Romano.

4 GENUS est enim ejusmodi, quod maximè vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cùm magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna & gravia bella gesserunt, aguntur certissima populi
 Ro-

Romani vectigalia, & maxima, quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est à vobis, & ipsorum, & reipublicæ causâ consulendum.

AGITUR GLORIA POPULI ROMANI.

5 **E**T quoniã semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta: quæ penitus jam insedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quòd is, qui uno die totâ Asiã, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandòsq; denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium & vicesimum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere à patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi im-
pe-

peratores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatúsque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Syllam in Italiam respública, Murenam Sylla revocavit.

NOTAS.

Mithridatico bello superiore. *En la guerra pasada contra Mitridates, siendo Consules Quinto Pompeio y Lucio Sila.*

Una literarum significatione. *Con una carta sola.*

Cives Romanos. *Plutarco en la vida de Sila dice, que llegó su numero à ciento y cincuenta mil.*

Annus jam tertium & vicesimum. *Mantubo Mitridates la Guerra contra los Romanos por espacio de cuarenta años.*

In vestris vestigalibus. *Dentro de vuestra jurisdiccion.*

Insignia victoriæ. *Los trofeos, los despojos.*

Laus est tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt. *Son dignos de alabanza, por lo que hicieron, y de perdon, por lo que no hicieron.*

Respublica. *Tiranzada por Mario, Cina, y Carbon.*

Murenam Sylla. *Sila hizo paces con Mitridates, y por eso no permitió, que su teniente Murena continua-*

se la guerra. Este Murena es padre de aquel à quien Ciceron defendió en la oracion pro Murena.

6 **M**ITHRIDATES autem omne reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui postea quàm maximas ædificasset ornassétque classes; exercitúsque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscumtum bellum gerebamus: ut, cùm duobus in locis disjunctissimis, maximéque diversis uno consilio, à binis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione districti de imperio dimicaretis.

Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniensis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est, in altera parte ita res à L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita di-

NOTAS.

Naviculatoribus. *Negociantes, que comercian en navios propios.*

Injuriosius tractatis. *Levemente ofendidos.*

Quod erant appellati superbis. *Porque los trataron descortesmente, con algo de altaneria.*

Totius Græciæ lumen. *Alude à lo que vulgarmen- te se decia: Corinthum esse alterum Græciæ lumen, Athenas alterum.*

Legatum populi Romani. *Este fue Manio Atilio, à quien mandò Mitridates llebar montado à la verguenza en un asno hasta Pergamo, donde le hizo morir, bebiendo à fuerza oro derretido.*

AGITUR SALUS SOCIORUM.

8 **Q**UID, quòd falus sociorum sum-
 mum in periculum ac discrimen vo-
 catur? Regno expulsus est Ariobar-
 zanes, rex, socius populi Romani atque amicus:
 imminent duo reges toti Asiæ, non solùm vo-
 bis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque
 amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia at-
 que Græcia vestrum auxilium expectare, prop-
 ter periculi magnitudinem, coguntur: impera-

torem à vobis certum deposcere , cùm præsertim vos alium miseritis , neque audent , neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur.

Vident & sentiunt hoc idem , quod vos , unum virum esse , in quo summa sint omnia , & eum propè esse : quo etiam carent ægrius : cujus adventu ipso atque nomine , tametsi ille ad maritimum bellum venerit , tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos , quoniam liberè loqui non licet , tacitè rogant , ut se quoque , sicut cæterarum provinciarum socios , dignos existimetis , quorum salutem tali viro commendetis. Atque hoc etiam magis , quàm cæteros ; quòd ejusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus , ut , etiam si ab hoste defendant , tamen ipsorum adventus in urbes sociorum , non multùm ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea , nunc præsentem vident , tantâ temperantiâ , tantâ mansuetudine , tantâ humanitate , ut ii beatissimi esse videantur , apud quos ille diutissimè commoratur.

NOTAS.

Quid quod. Desta particula usa Ciceron , quando pasa de un punto à otro , y este es de maior importancia que el antecedente.

Duo Reges. *Mitridates y Tigranes.*

Et cum propè esse. *Porque à la sazón Pompeio corria el mar mediterraneo, persiguiendo à los Piratas, ò Corsarios.*

Liberè loqui non licet. *Por miedo de M. Acilio Glabrion, que habia sucedido à Luculo en el gobierno de aquella Provincia.*

Cum imperio mittimus. *Embiamos, hacemos gobernadores.*

AGUNTUR POPULI ROMANI VECTIGALIA.

9 **Q**UARE si propter socios, nulla ipsi injuria lacefsiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim cùm de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine passionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pa-

cis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda.

Nam cæteris in rebus, cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio nulla facta sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis propè adsint? Cùm una excursio equitatus perbrevis tempore totius anni vectigal auferre possit? cùm publicani familias maximas, quas in Salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solùm (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos?

NOTAS.

Propter socios. Con Antioco Rei de Siria, y los Etolios, à favor de las Ciudades confederadas de Grecia: con Filipo Rei de Macedonia, padre de Perseo y Demetrio, à favor de los Atenienfes: con los Cartagineses en la primera guerra, à favor de Mecina Ciudad de Sicilia; y en la segunda, à favor de Sagunto, hoy Monviedro en el Reino de Valencia.

Ex portu. De los derechos de transporte, ò entrada en los puertos, que se llaman en latin portoria.

Ex decumis. Pagábase la decima, ò el diez por ciento, de los granos, vino, aceite, frutas, &c.

Ex scriptura. De los pastos publicos, ò deesas. Llamabase asimismo scripturarius ager, segun Festo Gramatico antiguo, in quo ut pecora pascantur, certum æs est, quod publicanus scribendo, conficit rationem cum pastore: Por la escritura de obligacion, que hacia el arrendador con el dueño de los pastos.

Eos qui exercent atque exigunt. Los que las administran y cobran.

Publicani. Eran como asentistas, que pagando cierta suma, administraban de su cuenta las rentas, y alcabalas de la republica.

AGUNTUR BONA MULTORUM CIVIUM.

IO **A**C ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam Provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ vobis curæ esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus.

Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre, multorum civium calamitatem à republica sejunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ

recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem.

Deinde, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certè calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus Romæ, solutione impeditâ, fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, & mihi credite id, quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret. Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

NOTAS.

Eum certè ordinem. *Los publicanos eran del Orden Ecuestre.*

Redimendi. *Arrendar.* Redimere se usa por condu-

cere. *Asi en Ciceron, redemptor, conductor, manceps significan casi lo mismo.*

Facultas. *Posibilidad, fondos.*

Scimus, Romæ, solutione impeditâ, fidem concidisse. *Bien sabemos, que por haberse suspendido las pagas, se disminuiò en Roma el credito de los negociantes.*

Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret. *El comercio, y los bancos de Roma dependen de los del Asia.*

SEGUNDA PARTE DE LA CONFIRMACION, en que se prueba ser esta guerra peligrosa.

LO primero, porque la hacen dos Reies muy poderosos: Lo segundo, porque se han coligado varias naciones: Lo tercero, porque asi el Egercito, como el General de los Romanos son nuevos en la milicia.

II **Q**Uoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici; belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum,

num , ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est , ne fortè à vobis , quæ diligentissimè providenda sunt , contemnenda esse videantur.

Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, Tejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse: urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore classem magnam & ornatam, quæ ducebatur Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omne aditu clausus esset: Sinopem, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterasque urbes Ponti, & Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc

omnia falvis populi Romani fociis , atque integris vectigalibus , esse gelta. Satis opinor hoc esse laudis : atque ita , Quirites , ut hoc vos intelligatis , à nullo istorum , qui huic obtrectant legi atque causæ , L. Lucillum similiter ex hoc loco esse laudatum.

NOTAS.

Omnibus rebus ornatas atque instructas. *Proveidas de todo lo necesario.*

Cyzicenorum. *Cicico , Ciudad muy principal del Asia , que tenia los muros , el alcazar , las torres , y el puerto de marmol.*

Classem magnam & ornatam. *Una armada numerosa , y lucida.*

Studio inflammato. *Con vivas , y ardientes ansias , con rabioso empeño.*

Depressam. *Sumergida , y echada à fondo.*

Ex omni aditu clausus esset. *Estaba impenetrable , cerrado el paso por todas partes.*

Sinopem , atque Amisum. *Ciudades del Ponto.*

Regem spoliatum. *Mitridates.*

Ad alios reges. *De Armenia , y de los Partos.*

Qui huic obtrectant legi. *Que ponen dolo en esta lei : nuestros contrarios Hortensio , Catúlo , &c.*

12 **R**equiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum, hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites: non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mærorumque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse è manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mærorum, hos lætitia retardavit.

Hunc in illo timore & fuga Tigranes, Rex Armenias, recepit; disidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque laceffendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia
gra-

gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi, & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur.

NOTAS.

Sic. *Con semejante estratagema.*

Fratris sui. *Llamabase Absirto. Vease Ovidio lib. 3.*

Trist. Eleg. 9.

Parens. *Ecta Rei de Colcos.*

Illum. *Al Padre de Medea. Hos: A los Soldados Romanos.*

Plures etiam gentes. *Los Medos, los Arabes, los Partos, &c.*

Contra Imperatorem nostrum. *Lucio Lucullo.*

Fani. *El templo de Belona, en la Ciudad de Comana.*

Urbem ex Tigranis regno. *Tigranocerta fundada por el mismo Tigranes, donde Luculo halló entre otros inmensos tesoros ocho mil talentos.*

Desiderio suorum: *Por la ausencia de su patria, y ansia de vér à los suyos.*

13 **H**IC jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, quàm processio longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximèque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quòd regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam ausus est optare. Nam cùm se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquàm pulsus erat, terram unquam attingeret; sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut Poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo gravissimæque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quòd imperii diuturnitati modum statuendum

dum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò; sed eâ vos conjecturâ perspiciatis, quantum illud bellum futurum putetis, quod jungant reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu.

NOTAS.

Reditus magis maturus, quàm processio longior quæreretur. *Trataban mas de bolver presto, que de pasar adelante.*

In exercitum vestrum. *Primero venció Mitridates à Lucio Flaco, embiado por Luculo al Ponto: despues à Caio Triario, Teniente de Luculo, matandole siete mil Soldados, ciento y cincuenta Centuriones, y veinte y quatro Tribunos.*

Ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. *Vino la noticia à Luculo no por alguno de los que se hallaron en la batalla, sino por la voz que corria.*

Imperii diuturnitati modum statuendum. *Que se debía señalar tiempo limitado para el empleo de Capitan General.*

Stipendiis confectis. *Que habian ya cumplido el tiempo*

po de su milicia. Este era de diez años.
 Integræ gentes. *Que aun no han padecido los daños*
de la guerra.

TERCERA PARTE DE LA CONFIRMA-
 cion: Pruebase que se debe elegir por
 General à Pompeio.

PORQUE Pompeio tiene todas las prendas, que pide
 este oficio, conviene saber, inteligencia en el
 arte militar, virtud, autoridad, fortuna; como se
 ha visto en tantas victorias conseguidas en Italia,
 Sicilia, Africa, España, y en el mar contra los Pi-
 ratas.

14 **S**ATIS mihi multa verba fecisse videor,
 quare hoc bellum esset, genere ipso
 necessarium, magnitudine periculosum.
 Restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo,
 ac tantis rebus præficiendo dicendum esse vi-
 deatur.

Utinam, Quirites, virorum fortium, at-
 que innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc
 vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potif-
 simum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum
 putaretis. Nunc verò cùm sit unus Cn. Pompe-
 jus, qui non modò eorum hominum, qui nunc
 sunt,

sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit; quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.

SCIENTIA REI MILITARIS.

15 **Q**UIS igitur hoc hominẽ scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo atque pueritiæ disciplinâ, bello maximo, atque acerrimis hostibus ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? Qui extremâ pueritia filius fuit summi imperatoris? Ineunte adolescentia maximi ipse exercitûs imperator? Qui sæpius cum hoste confligit, quàm quisquam cum inimico concertavit? Plura bella gessit, quàm cæteri legerunt? Plures Provincias confecit, quàm alii concupiverunt? Cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Trasalpinum, Hispaniense, mistum ex ci-

vitatibus , atque ex bellicosissimis nationibus, fervile, navale bellum. Varia & diversa genera & bellorum , & hostium , non solum gesta ab hoc uno , sed etiam confecta , nullam rem esse declarant , in usu militari positam , quæ hujus viri scientiam fugere possit.

NOTAS.

E ludo atque pueritiæ disciplinâ. *De la escuela. Patris. Cneo Pompeio Estrabon, que fue uno de los Generales de la Republica en la Guerra Italica.*

Extrema pueritia. *Los Romanos estendian la puericia hasta los diez y siete años.*

Imperator. *Pompeio, juntando un egercito de voluntarios, y la flor de la nobleza Romana venció à Celio, Bruto, Carbon, y Escipion, que seguian el partido de Mario; y viniendo despues à los Reales de Sila, este le salió à recibir con la cabeza descubierta, y le saludó diciendo: Salve Imperator.*

Plures Provincias, &c. *Sugató mas Provincias al Pueblo Romano, que las que otros pretendieron en sus gobiernos.*

Cum hoste. *Hostis se llama el enemigo publico, à quien se declara la guerra por el estado. Inimicus es el enemigo de algun sugeto particular.*

Non offensioibus belli. *No con los sucesos adversos de la guerra. Este nombre da Ciceron muchas veces à las batallas perdidas.*

Non stipendiis. *No tirando sueldo.*

Civile. *Contra Cina, y Mario.*

Africanum. *En que venció à Cneo Domicio, y à Hiarba.*

Transalpinum. *Contra los Franceses, que tenian cerrado el paso para España.*

Hispaniense. *Contra Sertorio, y otros rebeldes Españoles, y Romanos.*

Ex Civitatibus. *Grevis lee ex civibus, esto es, de los Romanos.*

Servile. *Movida por el gladiador Espartaco.*

Navale. *Contra los Piratas, ò Corsarios.*

In usu militari positam. *Que pertenezca à la disciplina militar.*

VIRTUS.

16 **J**Am verò virtuti Cn. Pompeii, quæ potest par oratio inveniri? Quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agen-

agendo, celeritas in conficiendo, confilium in providendo: quæ tanta funt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sylla, hujus virtute & subsidio confessus est liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate confilii, explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum interneccione patefactum est. Testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit. Testis est iterùm & sæpius Italia, quæ cùm servili bello tetra periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum. Testes verò jam omnes oræ, atque omnes extræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes finus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cùm aut hieme, aut

referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diffusum atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? Quod vectigal vobis tutum fuit? Quem socium defendistis? Cui præsidio, classibus vestris, fuistis? Quàm multas existimatis insulas esse desertas? Quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum?

NOTAS.

Testis est Africa. Terminó Pompeio esta guerra en cuarenta dias, y siendo no mas, que Caballero Romano, triunfó del Africa, y fue honrado por Sila con el titulo de Magno.

In Hispaniam iter. Entre las fuentes del Pô, y del Ródano, que es el mas comodo, para pasar los Alpes. Tam vetus. Duró por espacio de veinte y tres años.

17 **S**ED quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum

sum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri Brundisio nunquam, nisi summa hieme transfugerint. Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secores in prædonum potestatem pervenerint. Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis, portum Caietæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublato? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem, atque ignominiam reipublicæ querar, cum propè inspectantibus vobis classis ea, cui Consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est? Proh dii immortales! tantæ unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium, prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quæ

celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? Qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præfidiis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Galliâ Cisalpinâ præfidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illirici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiae duo maria maximis, firmissimisque præfidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit; omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dederunt. Idem Cretenfibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatorésque misissent, spem deditio- nis non ademit, obsidésque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latèque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme appa-

apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate
confecit.

NOTAS.

- Brundusio. Brindisi, Ciudad de Calabria, con un buen puerto, de donde se navega à Grecia.
- Nunquam nisi summa hieme transmiserint. No se atrebian à salir del puerto, sino en el corazon del invierno.
- Duodecim secores. Dos Pretores, que iban à sus Provincias. Cada Pretor llebaba consigo seis Lictores, ò Soldados de guardia.
- Cnidum, aut Colophonem. Ciudades del Asia menor.
- Quibus vitam & spiritum ducitis. Donde os proveeis de todo lo necesario para la vida.
- Samum. Ista en el mar Egéo, ò Archipiélago.
- Portum Caietæ. Está en Campaña Provincia de Italia.
- Miseno. Cabo, ò promontorio de Italia. Vease la Eneida de Virgilio lib. 6.
- Ostiense incommodum. La desgracia, la afrenta, que recibimos de los Piratas en Ostia. Ostia, es una Ciudad fundada por Anco Marcio à la boca del Tibre: Ante ostium Tiberinum
- Intra Oceani ostium. En todo el Mediterraneo. Occa-

ni ostium, *propriamente es el estrecho Herculeo, ò de Gibraltar, por donde se comunica el mar Oceano con el Mediterraneo.*

Belli impetus. *La Armada naval de Pompeio.*

Nondum tempestivo ad navigandum mari. *Siendo à la sazón peligrosa la navegacion, y arriesgada.*

Sardiniam. *Cerdeña, Isla de Italia.*

Tria frumentaria subsidia Reip. *Los tres como graneros, y positos de la Republica.*

Duabus Hispaniis. *La Citerior, y Ulterior; ò la Tarraconense, y la Bética.*

Gallia Cisalpina. *Parte de Italia, desde los Alpes hasta el rio Rubicon, que hoi se llama Lombardía.*

Duo maria. *El mar Adriatico, y Tirreno, ò de Toscana.*

Undequingagesimo die. *En cuarenta y nueve dias.*

Ciliciam *Provincia del' Asia menor, hoi Caramania.*

Cretensisibus. *Los Cretenses eran tambien Corsarios. Creta, que aora se dice Cándia, es una Isla en el mar Mediterráneo.*

Pamphyliam. *Cae esta Provincia entre Cilicia y Siria.*

Extrema hieme. *Al fin del Ibierno, como antes dice extremâ pueritiâ,*

18 **E**ST hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulo antè commemorare cæperam, quantæ atque quàm multæ sunt? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ comitésque virtutis. Ac primum quantâ innocentiam debent esse imperatores? quantâ deinde omnibus in rebus temperantiam? quantâ fide? quantâ facilitate? quanto ingenio? quantâ humanitate? Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt.

INNOCENTIA ET INTEGRITAS POMPEII.

19 **Q**uem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex ærario de promptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus divisit, aut propter avaritiam Romæ in

quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nominò. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini. Tum faciliùs statuetis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis, hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet: neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult.

Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jamverò, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ feruntur. Non modò, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non

avaritiæ, perfugium majores nostri in fociorum atque amicorum tectis esse voluerunt.

NOTAS.

Facilitate. *Afabilidad, agrado, mansedumbre, cortesía, apacibilidad en el trato.*

Ingenio. *Entendimiento, juicio, capacidad, alcance, prudencia.*

Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare. *Que caudal podemos hacer, &c.*

Veneant centuriatus. *Se pone en venta el grado de Capitan.*

Propter cupiditatem provinciæ. *Con la mira de conseguir, ò mantener el gobierno de alguna provincia.*

In quæstu reliquerit. *O pone su dinero à logro en los bancos de Roma.*

Hibernis. *En los cuarteles de invierno.*

Non modo manus, &c. *No solo no estendió las manos, para coger alguna cosa, sino que ni los pies quiso poner, donde se siguiese el mas leve perjuicio.*

Quotidie sermones ac literæ perferuntur. *Cada dia nos hallamos con nuevas noticias y cartas.*

Hiemis, non avaritiæ perfugium. *Abrigo del frio, y no dela avaricia.*

TEMPERANTIA.

20 **A**GE verò cæteris in rebus quali sit temperantiâ; considerate. Unde illam tantam celeritatem & tam incredibilem cursum inventum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Postremo signa & tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causâ majores suos

tum

tum, cùm hac temperantiâ magistratus habebamus, fervire populo Romano, quàm imperare aliis, maluisse.

FACILITAS.

21 **J**AM verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; tuis, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur.

CONSILIUM, ET ELOQUENTIA.

22 **J**AM quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis.

FIDES, ET HUMANITAS.

23 **F**IDEM verò ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrùm hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quis

quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur?

NOTAS.

Unde illam tantam celeritatem, &c. *De donde os parece que provino esta velocidad y presteza increíble, para correr tantas tierras y mares en tan breve tiempo?*

Ab instituto cursu. *Del rumbo intentado, de las empresas comenzadas.*

Devocavit. *Le divirtió, le desvió, le retrajo.*

Ad cognitionem. *Para satisfacer su curiosidad.*

Signa & tabulas. *Estatuas, y pinturas.*

Abstinentiâ. *Moderacion, desinterès, severidad de costumbres.*

In quo ipso inest quædam dignitas imperatoria. *Que no es la menor prenda de un gran Capitan.*

Hostes omnium gentium. *Los Corsarios, que tenían infestados todos los mares. Así le llama mas abajo: Commune omnium gentium bellum.*

Ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda. *Para terminar todas las guerras suscitadas en nuestro tiempo.*

Divino quodam consilio. *Por especial providencia del Cielo.*

AUCTORITAS.

24 **E**T quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin eâ re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid focii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res gestæ pares? De quo homine vos (id quod maximè facit auctoritatem) tanta & tam præclara judicia fecistis?

An verò ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quò non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn.

Pompeio omnium rerum egregiarum exempla fumantur; qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius hominis spe & nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset.

Jam accepta calamitate ex eo prælio, de quo vos paulo antè invitatus admonui; cum socii pertinuissent; hostium opes animique crevissent; cum satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad ipsum ejus temporis discrimen divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit; & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecit? aut quàm facile imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

NOTAS.

Tam præclara judicia. Tam illustres testimonios.

Tanta repente vilitas annonæ, &c. Siendo antes

si-

suma la escasez , y carestia de trigo , vino à valer tan barato , por solo el credito de Pompeio , que apenas pudiera esperarse mas en una larga paz despues de la cosecha mas abundante.

Divinitus. Por disposicion divina.

Insolitâ. No esperada , porque hasta entonces siempre habia sidio vencido Mitridates por Sila , Luculo , Murena.

25 **A**GE verò , illa res quantum declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem , quod ex locis tam longinquis , tamque diversis , tam brevi tempore omnes unâ huic se dediderunt? Quòd Cretensium legati , cùm in eorum insula noster imperator exercitûsque esset , ad Cn. Pompeium in ultimas propè terras venerunt , eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates , nōne ad eundem Cn. Pompeium , legatum usque in Hispaniam misit? Eúmque Pompeius legatum semper judicavit : ii , quibus semper erat molestum , ad eum potissimum esse missum , speculatorem , quàm legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere , Quirites , hanc auctoritatem multis postea rebus gestis , magnisque vestris judiciis amplificatam , quantum apud illos reges , quan-

quantum apud exterarum nationum valituram esse existimetis.

FELICITAS.

26 **R**ELIQUUM est, ut de felicitate (quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus) sicut æquum est homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas benè gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisæ diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur.

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terræ marique, quantæque felicitate gesserit: ut ejus semper vo-
lun-

luntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam ventè tempestatésque obsecundarint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causâ (sicuti facitis) velle & optare debetis.

Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissimè sit administrandum: & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?

Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. Nunc, cùm ad cæteras summas utilitates hæc quoque oportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur

non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summâ cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus.

NOTAS.

Ad eum potissimum. Pompeio entonces no eramas que Questor: Metelo, y Perpena, que mandaban aquella guerra, habian sido ya Consules: por esto tenian celos de Pompeio.

Maximo. Quinto Fabio Maximo el Cuntador.

Tacitus. En su pensamiento, en su corazon.

Proprium. Es lo mismo que permanente, y durable.

Quare. Epilogo de la confirmacion.

Regium. Asi llama esta guerra, por ser contra los Reies Mitridates, y Tigranes.

REFUTACION.

RESPONDE A LAS RAZONES DE Q. HORTENSIO,
*y Q. Catúlo, que se oponian à la eleccion
 de Pompeio.*

27 **A**T enim vir clarissimus, amantissimus
 reipublicæ, vestris beneficiis amplif-
 fimis affectus, Q. Catulus: itémque
 summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis,
 ingenii præditus, Q. Hortensius ab hac ratione
 dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos
 multis locis plurimùm valuissè, & valere oportere
 confiteor; sed in hac causa, tametsi cog-
 noscitis auctoritates contrarias virorum fortif-
 simorum & clarissimorum, tamen omisis auc-
 toritatibus, ipsâ re & ratione exquirere possu-
 mus veritatem: atque hoc faciliùs, quòd ea
 omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti
 vera esse concedunt, & necessarium bellum esse,
 & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa
 esse omnia.

Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia
 tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pom-
 peium: sed ad unum tamen omnia deferri non
 oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò

magis , quàm verbis refutata. Nam tu idem , *Q.* Hortensi , multa , pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi , & in senatu contra virum fortem A. Gabinium , graviter ornatèque dixisti , cùm is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset : & ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid ? tum , per deos immortales ! Si plus apud populum Romanum auctoritas tua , quàm ipsius populi Romani salus , & vera causa valuisset , hodie hanc gloriam , atque hoc orbis terrarum imperium teneremus ? An tibi tum imperium esse hoc videbatur cùm populi Romani legati , prætores , quæstorésque capiebantur ? cùm ex omnibus provinciis comætu & privato , & publico prohibebamur ? cùm ita clausa erant nobis omnia maria , ut neque privatam rem transmarinam , neque publicam jam obire possemus ?

NOTAS.

Q. Hortensius. Este fue un Orador tan feliz , y brillante , que vulgarmente le llamaban el Rei de los pleitos ; hasta que Ciceron , dandose à cono- cer , con sus relevantes prendas obscureció toda la gloria de Hortensio.

Ab hac ratione dissentiunt. *Son de opinion contraria.*

A. Gabinium. *Aulo Gabinio Tribuno de la Plebe, que promulgó una lei, por la cual daba el mando de la guerra naval contra los Piratas à Pompeio.*

Commeatu. *Del comercio, de las provisiones, de los bastimentos.*

Ut neque privatam rem, &c. *De modo que ya era imposible atender à nuestros negocios, ò à los de la republica, ultramarinos.*

28 **Q**UÆ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur, non Carthaginensium, qui permultùm classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magnâ, ac multo maximâ parte non

modò utilitatis, sed dignitatis atque imperiũ caruit.

Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Perfénque superarunt, omnibúsque navalibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimósque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperiũ salvos præstare poteramus; tum, cùm insula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari posita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appiã jam viã carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere, cùm eum vobis majores vestri exuviis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent.

NOTAS.

Perfénque. *Ultimo Rei de Macedonia, vencido por Paulo Emilio.*

Infula Delos. Celebre por el Oraculo de Apolo.

Quo omnes, &c. A donde concurren gentes de todas partes con sus generos y mercaderias.

Appiã viã. Este camino, que abrió Apio Claudio de Roma hasta Capua, era peligroso, por estar cerca del mar, infestado de los Corsarios.

Magistratus populi Romani. Zabiere à Catúlo, y Hortensio, y à otros, que se opusieron à la lei Gabinia.

29 **B**ONO te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem sententia dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Ita una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miseriam ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ, marique imperare.

Quo mihi etiam indignius videtur obtreçtatum esse adhuc, Gabinio dicam, áne Pompeio, an utrique? id quod est verius, ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac postu-

lanti. Utrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cùm cæteri ad expilandos socios diripiendâsque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitûs, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, cùm tribuni plebis fuerint, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet. De quo legando spero consules ad senatum relatores. Qui si dubitabunt, aut gravabuntur: ego me profiteor relatores: neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, vestrum jus beneficiûmque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, quâ id liceat, considerabunt. Meâ quidem sententiâ Quirites, unus A. Gabinus, belli maritimi, rerûmque gestarum

auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur: propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit.

NOTAS.

Idoneus non est, qui impetret. *No es acreedor, no merece, que se le haga esta gracia?*

Anno proximo. *El año inmediato à su tribunado.*

Tam diligentes. *Tan reparados, tan escrupulosos.*

Cujusquam. *De alguno de los consules.*

Præter intercessionem. *De alguno de los Tribunos de la Plebe. Habla Ciceron aqui al paladar de la Plebe, que siempre se inclinaba à limitar la jurisdiccion de los Consules, y estender la de sus Tribunos.*

Auctor. *Porque declaró à Pompeio General del' Armada contra los Piratas.*

Ego me profiteor relaturum. *Yo me ofrezco à hacer la propuesta.*

30 **R**ELIQUUM est, ut de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum ac dig.

dignitatis, cùm omnes propè una voce, *in eo ipso vos spem habituros esse* dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd, quo minùs certa est hominum, ac minùs diuturna vita, hoc magis respublica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vitâ, atque virtute.

At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini; in bello, utilitati paruisse: semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova, summâ Catuli voluntate constituta, recordamini.

NOTAS.

*Si quid eo factum esset. Si le sucediese algun def-
man, si viniese à saltar.*

In eo ipso. Catúlo.

Summi hominis. Deste grande hombre.

Ab uno imperatore. Publio Escipion Emiliano.

*Numantium. Estaba fundada esta nobilissima Ciu-
dad no lejos de Soria en Castilla.*

Jugurtha. Rei de Numidia en Africa.

*Cimbris. Naciones Septentrionales, barbaras, y de
corpulencia estraña.*

Theutonis. Pueblos de Alemania.

*Summa Catuli voluntate. Con sumo gusto, y
aprobacion de Catúlo.*

31 **Q**UID enim tam novum, quàm ado-
lescentulum, privatum, exercitum
difficili reipublicæ tempore confice-
re? confecit. Rem optimè ductu suo gerere?
gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm
homini peradolescens, cujus à senatorio gradu
ætas longè abesset, imperium atque exercitum
dari? Siciliam permitti, atque Africam, bel-
lúm-

lúmque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quàm ut, cùm duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimúmque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cùm esset non nemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule*: L. Philippus dixisse dicitur: *Non se illum suã sententiã pro consule, sed pro consulibus mittere*. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex senatus consulto legibus solutus, consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset? Quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex senatus consulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in-

in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

NOTAS.

Exercitum conficere. Reclutar gente, hacer levayas.
Ætas longe abesset. Para el empleo de Senador era necesaria la edad de veinte y siete años por lo menos; y Pompeio no pasaba entonces de los veinte y cuatro.

Duo consules. Marco Junio Bruto, y Marco Emilio Lepido.

Bellum maximum. Contra Sertorio en España.

Hominem privatum. Un hombre sin caracter.

Legibus solutus. La lei Vilia, por la cual no era licito pretender el consulado antes de los cuarenta y dos años. Tambien la lei Cornelia escluija desta dignidad à los que no habian sido Questores, y Pretores.

Eques Romanus. No podia ser Senador quien no habia sido antes Questor.

Post hominum memoriam. En todos los siglos pasados.

32 **Q**UARE videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique Romani auctoritatem improbari: præsertim cum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere: propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reipublicæ parum consulistis; rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus tum in republica vidistis: vos, his repugnantibus, per vos metipsum dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis, aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud quàm de hoste, ac de laude cogitet. Deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantiâ mode-

ratiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio sumus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim sanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modò imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

NOTAS.

Quare videant. Los que se oponen à la lei Manilia.

Sin autem vos plus tum in republica vidistis. Mas si vosotros entonces comprendisteis mejor lo que estaba bien à la republica.

Isti principes. *Catulo, y Hortensio.*

Interiorum nationum: *De las naciones mas remotas.*

Quanto in odio simus. *Cuanto nos aborrecen.*

Religiosum. *Que no haia sido profanado.*

Quam civitatem sanctam. *Que ciudad respetada.*

Hostium simulatione. *Con el pretesto de ir contra los Enemigos.*

Tribuni militum. *Grado de la milicia Romana, que equivale à Coronel en la nuestra.*

Animos ac spiritus. *El orgullo, la presuncion, la altaneria.*

33 **Q**Uare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui à pecuniis fociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis sanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? Ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam

riam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi clas-
 sium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, quâ cupiditate homines in provincias, quibus jactu-
 ris, quibus conditionibus proficiscantur, ignor-
 rant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi verò Cn. Pompeium non cùm suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus.

Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inven-
 tus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites confirmandam putatis; est vo-
 bis auctor, vir bellorum omnium, maximarum-
 que rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terrâ marique extiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. Est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentia præditus. Est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. Est C. Cassius, integritate, virtute, constantia

singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

NOTAS.

Collatis signis. *Viniendo à las manos, peleando de poder à poder.*

Classium nomine. *Socolor de armar nuevas flotas.*

Majore affici turpitudine. *Quedar cubiertos de maior ignominia y afrenta.*

Quâ cupiditate. *Con cuanta codicia.*

Quibus jacturis. *Con que empeños, y espensas.*

Isti. *Hortensio, y Catulo.*

Alienis vitiis. *La virtud de los buenos brilla mucho mas, comparada con la disolucion de los malos.*

Est vobis auctor. *Teneis à vuestro favor.*

P. Servilius. *Llamado el Isaurico, por haber vencido à los Isauros, pueblos de Cilicia.*

C. Curio. *Caio Escribonio Curion, que habia sido Consul con Cn. Octavio diez años antes.*

Cn. Lentulus. *Este fue Consul con Lucio Gelio.*

C. Casius. *Compañero en el Consulado de M. Lucúlo.*

Horum auctoritatibus. *Con el dictamen y autoridad destos quatro varones consulares.*

EPILOGO.

EXORTA A MANILIO, QUE SE MANTENGA firme en su resolución; y promete contribuir, en quanto le sea posible, à la egecucion de su lei no tanto por amor de Pompeio, como del bien publico.

34 **Q**UÆ cùm ita sint, C. Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimèque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in sententia, néve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primùm in te fatis esse animi, perseverantiæque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quanta nunc iterum in eodem homine præficiendo videmus; quid est, quòd aut de re aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantiâ possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi & populo Romano polliceor, ac defero. Testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic

loco templóque præfident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perficiunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quò mihi ex cujusquam amplitudine, aut præfidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, ut hominem præstare oportet, innocentiam tecti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostram illam laboriosissimam ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur.

Quam obrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causam suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam similtates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

NOTAS.

Tanto studio. *Con tanto ardor, y empeño.*

Quan-

Quantam nunc iterum. Como antes por la lei Gabinia.

Pompei gratiam. El favor de Pompeio.

Ut hominem præstare oportet. En quanto puede y debe un hombre.

Bonam gratiam. Reconocimiento, gratitud, amor, benevolencia.

Mihi non necessarias. Porque podia evitarlas facilmente.

Vobis non inutiles. Porque asi conocereis: quien es contrario, ò celoso del bien publico.

ORATIO

IN L. CATILINAM

I. in Senatu.

ARGUMENTO.

Resuelto Catilina à destruir la Republica , en venganza de haber llebado tres veces repulsa en la pretension del Consulado, combocó una noche à todos sus complices en casa de Marco Porcio Leca. Donde dando à cada uno sus ordenes, les dijo, que su animo era salir cuanto antes de Roma , pero que el deseo de matar primero al consul Ciceron le detenia. Ofrecieronse à sacarle deste cuidado dos Cabaleros Romanos llamados Caio Cornelio y Lucio Vargunteio. Para lo cual vinieron mui de mañana à casa del Consul con animo de degollarle en su misma cama, socolor de darle los buenos dias , como entonces se usaba con las personas

nas principales de Roma. Mas Ciceron, que habia ya descubierto toda la trama de los conjurados, les negó la entrada; y juntando al Senado, aquel mismo dia, que era el 8. de Noviembre del año 690. de la fundacion de Roma, en el templo de Jupiter, pronunciò esta inveciva contra Catilina, que se hallaba presente, persuadiendole, con muchas, y mui vivas razones, à que saliese sin tardanza de Roma.

LAS PARTES DESTA ORACION SON
tres, exordio, confirmacion,
epilogo.

EXORDIO.

DECLARA, SIN PREAMBULOS, SU JUSTA indignacion contra Catilina; porque ha tenido la osadia de asistir al Senado, sabiendo que su conjuracion estaba descubierta.

EXORDIUM EX ABRUPTO.

I QUOUSQUE tandem abutère Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? Nihil ne te

nocturnum præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatûs locus, nihil horum ora vultûsque moverunt? Patêre tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientiaâ teneri conjurationem tuam non vides? Quid proximâ, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris?

O tempora, ò mores! Senatus hæc intelligit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Imò verò etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus.

Ad mortem te, Catilina, duci, jussu consulis, jam pridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum, medioçriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò, orbem terre cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus
 stu-

studentem, manu suâ occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens & grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus.

NOTAS.

Nos eludet. Dejará de insultarnos.

Nocturnum præsidium Palatii. Cuando recelaban en Roma alguna invasion, ponian guarnicion en el monte Palatino; porque de su defensa dependia la de toda la Ciudad: en este monte tenia su casa Octaviano Augusto; de donde las casas de los grandes empezaron à llamarse Palatia.

Nihil hic munitissimus. El templo de Jupiter, que era como un alcazar.

Omnium horum conscientia. Por la evidencia, que todos los presentes tienen.

Nos autem viri fortes. Ironía.

Ad mortem. Aqui apunta la division desta oracion que contiene dos partes: la primera, que Catilina merece la muerte: la segunda, que, no siendo conveniente al bien de la republica, daxe

se

fela por entonces , debe él mismo salirse voluntariamente defterrado de Roma.

Peftem iftam. La muerte cruel.

Privatus. Sin empleo publico: porque el pontifice no fe metia en cosas del gobierno de la republica.

CONFIRMACION.

LO PRIMERO DEMUESTRA , QUE TODOS tienen noticia cierta de la conjuracion de Catilina, y de fus circunstancias. Lo fecondo trae varias razones , para persuadir al mismo Catilina , que falga cuanto antes de Roma , lamentandose de no poder fentenciarle , como lo merecen fus delitos , à muerte, por los gravifimos peligros , que amenazan à la republica.

2 **D**ECREVIT quondam fenatus , ut L. Opimius conful videret , ne quid respublica detrimenti caperet. Nox nulla interceffit ; interfectus est propter quasdam feditionum fufpiciones C. Gracchus , clarifimo patre , avo , majoribus : occifus est cum liberis M. Fulvius , confularis. Simili fenatusconfulto , C. Mario , & L. Valerio confulibus , permiffa est ref-

respublica: num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, & C. Servilium prætorum, mors ac reipublicæ pœna remorata est? At nos vicesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis: & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, Patres conscripti, me esse clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri, sed jam me ipsum inertiae, nequitiaeque condemno.

Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potiùs omnes boni seriùs à me, quàm quisquam crudeliùs factum esse dicat. Verùm ego hoc, quod jam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus,

tam

tam perditus , tam tui similis inveniri poterit , qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit , qui te defendere audeat , vives : & vives ita , ut nunc vivis , multis meis , & firmis præfidiis obsessus , ne commovere te contra rempublicam possis. Multorum te etiam oculi & aures non sentientem , sicut adhuc fecerunt , speculabuntur , atque custodient.

NOTAS.

Decrevit quondam senatus. *Confirma con varios egemplos , quanto poder se dá à los Consules en estos decretos del Senado.*

Nox nulla intercessit. *Aquella misma noche.*

M. Fulvius. *Que fomentaba las sediciones de Caio Graco.*

Permissa est respublica. *Se les encomendó el cuidado de la conservacion de la Republica.*

Mors ac reipublicæ pœna remorata est? *Se les dilató un punto la muerte en pena de sus atentados contra la Republica?*

Inclusum in tabulis. *Cerrado en el despacho , sellado en la secretaría.*

Dissolutum. *Remiso , descuidado , negligente.*

Imperatorem. *Catilinam.*

Atque adeo. *Y lo que es mas y peor.*

Præfidiis. Centinelas, guardias, espías.
 Non sentientem. Sin que tu puedas advertirlo.

PRIMUM ARGUMENTUM, QUO SUADET
 discessum.

3 **E**TENIM quid est, Catilina, quod jam
 amplius expectes, si neque nox te-
 nebris obscurare cœtus nefarios, nec
 privata domus parietibus continere vocem con-
 jurationis tuæ potest? Si illustrantur, si erum-
 punt omnia? Muta jam istam mentem: mihi
 crede: obliviscere cædis, atque incendiorum.
 Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua
 consilia omnia: quæ etiam mecum licet recog-
 noscas. Meministine, me ante diem XII. Ka-
 lendas Novembris dicere in senatu, fore in ar-
 mis certo die, qui dies futurus esset ante
 diem IV. Kalendas Novembris C. Mallium, au-
 daciæ satellitem atque administrum tuæ? Num
 me fefellit, Catilina non modo res tanta, tam
 atrox, tam incredibilis, verùm, id quod
 multò magis est admirandum, dies? Dixi ego
 idem in senatu, cædem te optimatum contulisse
 in ante diem V. Kalendas Novembris, tum cùm
 mul-

multi principes civitatis Româ non tam sui conservandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causâ profugerunt. Num infitiri potes, te illo ipso die meis præfidiis, meâ diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse, cùm tu discessu cæterorum, nostrâ tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? Quid? cùm te Præneste Kalendis ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres: sensistine, illam coloniam meo jussu, meis præfidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod non modò non audiam, sed etiam non videam, planèque sentiam.

NOTAS.

Cætus nefarios. *Tus conciliabulos clandestinos.*

Quæ etiam licet &c. *Cuia memoria puedes renovar con lo que boi à decirte.*

Ante diem XII. *El dia 21. de Octubre.*

Ante diem VI. *El dia 27.*

Cædem te optimatum contulisse &c. *Que habias destinado el deguello de las primeras personas de la Republica para el dia 28. de Octubre. Lo mismo es decir ante diem V. que quinto; porque siempre entran en la cuenta los dias, que preceden à las Calendas.*

Præneste. *Declinase hoc Præneste, y tambien hæc Prænestis.*

4 **R**ECOGNOSCE tandem mecum illam
superiorem noctem. Jam intelliges
multò me vigilare acrius ad salutem,
quàm te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori
nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in
M. Leccæ domum: convenisse eodem complu-
res ejusdem amentix, scelerisque socios. Num
negare audes? quid taces? convincam, si negas.
Video enim esse hîc in senatu quosdam, qui te-
cum unà fuere.

O dii immortales! ubinam gentium sumus? in
qua urbe vivimus? Quam rempublicam habemus?
Hîc, hîc sunt, in nostro numero, Patres conf-
cripti, in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimò-
que consilio, qui de meo, nostrûmque omnium
îteritu, qui de hujus urbis, atque adeò orbis
terrarum exitio cogitent. Hosce ego video con-
sul, & de republica sententiam rogo: & quos
ferro trucidari oportebat, eos nondum voce
vulnero. Fuisti igitur apud Leccam illa nocte, Ca-
tilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quò
quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ
relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti
urbis partes ad incendia: confirmasti, te ipsum
jam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse tum
moræ, quòd ego viverem. Reperti sunt duo
equi-

equites Romani, qui te istâ curâ liberarent, & sese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præfidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras, cùm illi ipsi venissent, quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram.

NOTAS.

Venisse inter falcarios in M. Leccæ domum. *Veniste à casa de Marco Leca, que vive en el barrio de los que fabrican hoces, ò guadañas. Otros inter falcarios interpretan, acompañado de Soldados, que traian esta especie de armas.*

Confirmasti, te ipsum jam esse exiturum. *Les diste palabra, de que tu saldrias tambien quanto antes.*

Paululum tibi esse moræ. *Que solo te detenia.*

Vix dum &c. *Fulvia Señora Romana supo todo esto de uno de los conjurados confidente suio, y vino ella misma à dar parte à Ciceron, à la media noche.*

Exclusi eos. *Neguéles la entrada, no quise darles audiencia, ò recibir la visita.*

HORTATIO INDIGNATIONE PLENA.

5 **Q**UÆ cùm ita sint, Catilina, perge quod
 cœpisti; egredere aliquando ex ur-
 be; patent portæ: proficiscere. Ni-
 miùm diu te imperatorem illa tua Malliana castra
 desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: si
 minùs, quàm pluriimos. Purga urbem. Magno me
 metu liberabis, dummodò inter me atque te
 murus interfit. Nobiscum versari jam diutiùs
 non potes: non feram, non patiar, non si-
 nam. Magna diis immortalibus habenda est gra-
 tia, atque huic ipsi Iovi statori, antiquissimò
 custodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram,
 tam horribilem, tamque infestam reipublicæ
 pestem toties jam effugimus. Non est sapius in
 uno homine salus summa periclitanda reipublicæ.
 Quandiu mihi, consuli designato, Catilina,
 insidiatus es, non publico me præsidio, sed pri-
 vatâ diligentîâ defendi. Cum proximis comitiis
 consularibus me consulem in campo, & com-
 petitores interficere voluisti, compressi tuos ne-
 farios conatus amicorum præsidio, & copiis,
 nullo tumultu publicè concitato. Denique quo-
 tiescumque me petisti, per me tibi obstiti: quan-
 quam videbam, perniciem meam cum magna

calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam apertè rempublicam universam petis. Tempa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus. Sin tu (quod te jam dudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciofa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo.

NOTAS.

Jovi Statori. Estaba congregado el Senado en su templo. Llamóse Jupiter Stator: porque en la guerra contra los Sabinos, invocado por Romulo, Stare fecit aciem Romanorum inclinatum; que así lo creió la gente supersticiosa.

In Campo. En el campo Marcio.

Comitiis consularibus: En las juntas generales del
pue-

pueblo , para nombrar nuevos Consules : en las cuales presidio Ciceron.

Competidores. Sila , y Murena , que pretendieron el Consulado al mismo tiempo que Catilina.

Me petisti : Asestaste contra mi tus tiros. Es termino de la esgrima , cuyos giros , tajos , y rebesses se llaman en latin petitiones.

Ad exitium & vastitatem. Amenazas incendios , y ruinas.

Faciam id , quod est ad severitatem lenius. Tomare el partido mas blando , el menos riguroso.

Non jubeo. Porque solo el pueblo congregado podia dar la sentencia de destierro.

SECUNDUM ARGUMENTUM, QUO SUADET
Catilina profectionem.

6 QUID enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat: nemo, qui te non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non iniusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à

manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibile scelere hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, & faciliè patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis Idibus senties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent.

Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem qui nesciat, te pridie Kalendas Januarias Lepido, & Tullo consulibus stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum civitatis interficiendorum causâ, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam populi Romani obstitisse? Ac jam illa omitto; neque enim sunt aut obscura, aut non multa pos-

postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, &, ut ajunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? Tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere.

NOTAS.

Proximis Idibus. En el qual dia se hacia el pagamento general de las deudas. Catilina no tenia con que pagar las suyas.

Lepido, & Tulo. Siendo Consules M. Emilio Lepido, y Lucio Volcacio Tulo, indignado Catilina, de que no le permitiesen pretender el consulado por sus delitos, determinó hacerse dueño por fuerza del gobierno de la republica, matando à los nuevos Consules L. Aurelio Cota, y Lucio Manlio Torcuato el dia primero de Enero, en que tomaban posesion de su empleo.

Corpore. Torciendo, hurtando el cuerpo.

Quibus abste initiata sacris. Como si digera: no parece sino que tienes hecho voto à Dios de clavar esa tu daga en el corazon de algun Consul; pues con ella quisiste matar primero à Cota, y Torcuato, y aora intentas egecutar la misma traicion conmigo.

TERTIUM ARGUMENTUM, QUO SVADET
discessum.

7 **N**UNC verò, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulo antè in senatum. Quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus. Quid, quòd adventu tuo ista subsellia, vacua facta sunt? quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo
hoc

hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter, atque offensum viderem: carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici malletm. Tu cùm conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum aspectum presentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes. Nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit: & jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodam modo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus existit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium necesse, tibi vexatio direptioque sociorum, impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges, ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen,

ut potui, tuli. Nunc verò me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

NOTAS.

Partem istam subselliorum. *Al ir Catilina à tomar su asiento en el Senado, todos los que estaban sentados en aquel lado se pasaron al otro.*

Dubitas, quorum mentes, &c. *Esta es la construcción. Dubitas, aspectum præsentiamque vitare eorum, quorum mentes sensusque vulneras? Como no te retiras lejos de nuestra presencia; pues sola tu vista nos da en rostro, y nos ofende?*

Quæ tecum Catilina, sic agit. *Prosopopeia elegantísima de la Patria, à quien Cicero introduce hablando con Catilina.*

Ad negligendas leges. *Catilina habia sido ya tres veces acusado de gravísimos delitos; y la emienda fue cometer despues otros maiores. Burlabase de las leyes; porque tenia coëchados à los principales Señores de la Republica.*

8 **H**ÆC si tecum, ut dixi, patria loquatur, nōne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit. Quid? quòd tu te ipse in custodiam dedisti? Quid? quòd vitandæ suspicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus est: ut domi meæ te asservarem, rogasti. Cùm à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quòd iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quam longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui se ipsum jam dignum custodia judicaverit?

Quæ cùm ita sint, Catilina, dubitas, si hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas) &, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam

id, quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicias?

At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim & manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum; quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulo antè exaudire potuisti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jam pridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur.

NOTAS.

M. Lepidum. *Que habia sido Consul con Volcacio.*

Virum optimum. *Ironía.* No es este Marcelo aquel, à quien llama mas abajo varon fortissimo.

Refer ad senatum. Haz la proposicion al Senado.

P. Sextio. Publio Sestio Galo, en cuiá defensa tubo Ciceron una oracion que aun existe.

M. Marcello. Al cual defendió despues el mismo Ciceron ante el Cesar.

Quorum tibi auctoritas est videlicet cara. *Ironía.* De cuiá auctoridad haces sin duda mucho aprecio, haciendole tan poco de su vida.

Usque ad portas prosequantur. Era costumbre entre los Romanos el ir acompañando hasta las puertas de la Ciudad à los que iban al destierro.

9 **Q**UANQUAM quid loquor? te ut ullares frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? Utinam tibi istam mentem dii immortales donarent! Tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minùs in præsens tempus, recenti memoriâ scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dummodò ista privata sit calamitas, & à reipublicæ periculis sejungatur. Sed tu
ut

ut vitiiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipublicæ concedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit.

Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam: rectà perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris, vix molem istius invidiæ, si in exilium ieris jussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Mallium: concita perditos cives: fecerne te à bonis: infer patriæ bellum: exulta impio latrocinio, ut à me non ejectus, ad alienos; sed invitatus, ad tuos isse videaris.

NOVUM ARGUMENTUM, UT DISCEDAT.

QUANTQUAM, quid ego te invitem, à quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam & constitutam esse cum Mallio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium sce-

le-

lerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu ut illâ diutiùs carere possis, quam venerari, ad cædem proficiscens, solebas? à cujus altaribus sæpe istam dexteram impiam ad necem civium transtulisti?

NOTAS.

Sed est tanti. *Mas poco importa, todo lo daré por bien empleado.*

Sed tu ut vitiis tuis &c. *Empiecese asi: Sed non est postulandum, ut tu, &c.*

Temporibus Reip. *A las tempestades y turbaciones, que amenazan à la Republica.*

Importunâ. *Perniciosa, sediciosa, mal intencionada.*

Ad forum Aurelium. *Lugar de Toscana, en la via Aurelia, que hoy se llama Monte alto.*

Aquilam illam argenteam. *Era la insignia de las banderas Romanas.*

Quam venerari. *Los ciegos idolatras creían, que la imagen del Aguila tenía alguna virtud secreta y divina, para conciliar la victoria.*

IO **I**BIS tandem aliquando, quo te jam pridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem volupt-

luptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam spe derelictis, conflatham improborum manum.

Hic tu quâ lætitiâ perfruere? quibus gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non solum insidiantem fomno maritorum, verùm etiam bonis otiosorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium: quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum cum te à consulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm consul vexare rempublicam posses: atque ut id, quod esset à te sceleratè susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur.

NOTAS.

Conflatham improborum manum. Una gabilla compuesta de gente desalmada, y sin conciencia.

Quan-

Quanta in voluptate bacchabere. *Como te bolveras loco de contento!*

Ad hujus vitæ studium. *Con la mira de seguir este tenor de vida.*

Meditati sunt . . . labores tui. *Te has ensaiado y curtido en los trabajos.*

Otiosorum. *De los que están descuidados.*

Latrocinium. *Un partido de bandoleros.*

II **N**UNC, ut à me, Patres conscripti, quandam propè justam patriæ querimoniam detester ac deprecari: percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, & ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi vitâ mea multo est carior, cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tunc eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides: quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatum fervorem, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari im-

perabis? Quid tandem impedit te? mósne majorum? at pæfæpe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam pòfteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, fi propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed, fi quis est invidiæ metus, num est vehementiùs feveritatis ac fortitudinis invidia, quàm inertix ac nequitix pertimescenda? An, cùm bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt: tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum?

NOTAS.

Detester ac deprecet. Procure apartar de mi con suplicas y protestas. Detestari no es otra cosa que, vehementer testari, aliquid à se abesse velle. Afimifmo deprecari significa precibus aut execrationibus aliquid à se depellere, removere: Como deprecet pœnam, calumniam, ignominiam.

Evocatorem. Reclutador, que ofrece libertad à los esclavos, si se alistan en sus banderas.

An invidiam posteritatis times? O temes lo que de ti juzgarán los venideros?

Hominem per te cognitum. Que solo eres conocido y estimado por tus prendas, y meritos personales.

12 **H**IS ego sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, Patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certè varendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè inpendèret: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem.

Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mol-

libus sententiis aluerunt, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste quò intendit, in Malliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quòd si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reipublicæ pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

Etenim jandiu, Patres conscripti, in his periculis conjurationis, infidissimisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris & audaciæ maturitas in nostri consulatûs tempus erupit. Quòd si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati: periculum autem refidebit, & erit inclusum penitens in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò rele-

vari videntur; deinde multò graviùs vehementiùsque affligantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius poenâ, vehementius vivis reliquis ingravescet.

NOTAS.

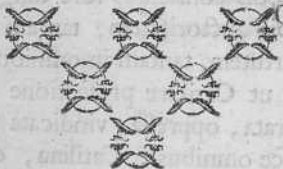
In hoc ordine. De los Senadores. Zaire à Cesar, Craso, y otros que ocultamente fomentaban la sedicion de Catilina.

Imperiti. Poco prácticos en el gobierno.

Crudeliter & regiè factum esse dicerent. Dirian, que era un Tirano.

Maturitas. El colmo, lo sumo.

Periculum residebit. Subsistirá, se arraigará, y cundirá mas el peligro.

EPILOGO.

EXORTA A LOS CONJURADOS, A QUE SALGAN
de Roma: y conluie, pidiendo à Jupiter,
que defienda y ampare à la
Republica

13 **Q**UARE, Patres conscripti, secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inscriptum in fronte unius cujusque civis, quid de republica sentiet. Polliceor hoc vobis, Patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectioe omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Hiscæ omnibus, Catilina, cum summa reipublicæ salute, & cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidii que junxerunt, proficiscere ad impium

bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbi, auspiciis à Romulo es constitutus: quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus: hunc, & hujus socios à tuis aris cæterisque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à vita, fortunisque civium omnium arcebis: & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuósque mactabis.

NOTAS.

Malleolos, & faces. *Manojos de leña seca, y teas.*
 Cum summa reipublicæ salute. *Para seguridad de la Republica.*

Tum tu, Jupiter. *Aqui se echa de ver, que Ciceron hacia profesion de creer en un Dios Soberano, que tiene providencia de las cosas humanas, protege à los buenos, y castiga en este mundo, y en el otro à los malos.*

ORATIO

IN L. CATILINAM

II. ad Quirites.

ARGUMENTO.

Retirandose Catilina con parte de los conjurados al Egercito, que tenia en Toscana, quedaron en la Ciudad Lentulo y Cetégo, para confirmar à los de su faccion, y poner fuego à Roma por todas partes al mismo tiempo que Catilina viesese à sitiarla. Al dia siguiente de su partida, que fue nueve de Noviembre, combocó Ciceron al Pueblo, y tubo esta Oracion, en que le da cuenta de toda la serie de la conjuracion: previniendole, que no tema; porque tiene tomadas tan oportunas providencias, que toda la tempestad recaerá sobre la cabeza de Catilina y de sus complices. Asi sucedio; pues los conjurados, que se habian quedado en Roma, fueron sentenciados

à muerte afrentosa: y Catilina con la flor de los
 suos pereció à manos de las tropas de la Re-
 publica.

DIVISION.

CONTIENE TRES PARTES, EXORDIO CON-
 firmacion, y Epilogo.

EXORDIO.

DA el parabien al pueblo por la salida de Cati-
 lina: ponderando el peligro, en que se ha-
 llaba la Republica, mientras el estubiese dentro.
 Apunta la proposicion, ò asunto desta arenga: y
 es, que ya no hai que temer à Catilina.

ITANDEM aliquando, Quirites, L.
 Catilinam, furentem audaciâ, scelus
 anhelantem, pestem patriæ nefariè mo-
 lientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammâm-
 que minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisi-
 mus, vel ipsum egredientem verbis profecuti fu-
 mus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam per-
 nicias à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis
 intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem
 unum hujus belli domestici ducem sine controver-

fia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic
 illa versabitur: non in campo, non in foro, non
 in curia, non denique intra domesticos parie-
 tes pertinescemus. Loco ille motus est, cum est
 ex urbe depulsus. Palàm jam cum hoste, nullo
 impediante, bellum justum geremus. Sine dubio
 perdidimus hominem, magnificèque vicimus,
 cum illum ex occultis insidiis in apertum latroci-
 nium coniecimus. Quòd verò non cruentum
 mucronem, ut voluit, extulit; quòd vivis nobis
 egressus est; quòd ei ferrum de manibus extorsimus;
 quòd incolumes cives, quòd stantem urbem
 reliquit: quanto tandem illum mærore afflic-
 tum esse & profligatum putatis? Jacet ille nunc
 prostratus, Quirites, & se percussam atque
 abjectam esse sentit, & retorquet oculos profectò
 sæpe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus
 ereptam esse luget. Quæ quidem latari mihi vi-
 detur, quod tantam pestem evomuerit, foràsque
 projecerit.

NOTAS.

*Ejecimus. Advierte aquí Mureto la diversa significacion
 de los verbos, que parecen Sinonimos. Ejicimur no-
 lentes, emittimur volentes: sed utrumque ab alio:
 egredimur autem per nos. Fue echado Catilina;
 porque no queria partirse, antes de matar à Cice-
 ron*

ron: despidiose de Roma; porque ya no podia vivir en ella seguro: finalmente salia mui gustoso, por ir à los Reales de Malio.

Abiit, excessit, evasit, erupit. Estos Sinonimos hacen relacion à los precedentes; porque abiit & excessit, ejectus: evasit, emissus ex loco, ubi se diutiùs tutum esse non posse arbitrabatur. Erupit, egressus magno quodam animi impetu, atque alacritate.

Loco ille motus est. Caió de su estado. Es termino militar; porque el enemigo echado de su puesto es facilmente vencido.

CONFIRMACION.

Contiene dos partes. La primera: es verdad, que Catilina tenia bien merecida la muerte; pero el bien de la Republica demandaba, que por entonces se suspendiese la egecucion de tan justa sentencia, y se le permitiese salir libre. La segunda: el egercito de Catilina no puede menos de ser vencido por el de la Republica: lo cual demuestra Ciceron, comparando las costumbres viciosas, y mal gobierno de los Soldados y Capitanes de Catilina con las virtudes, y buen orden de los del Pueblo Romano.

2 **A**T si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat & triumphat oratio mea, me vehementer acuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum, jampridem oportebat; idque à me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem saverent? Ac si, sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem: jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissèm. Sed cùm viderem, ne vobis quidem orantibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritis, morte multassèm, fore, ut ejus socios invidiâ oppressus persequi non possèm: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare possietis, cùm hostem apertè videretis.

Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè

fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat: Publicium & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum aferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quàm valentes, quàm nobiles?

NOTAS.

At si quis est talis. *Empieza à dar razon de su proceder: porqué se resolvio antes à permitir la salida libre à Catilina, que à mandar ajusticiarle? Non modò invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo. No solo esponiendome à las calumnias de los embidiosos, sino tambien à perder la misma vida. Rem huc deduxi. He puesto la cosa en terminos. In prætexta. En la niñez. Prætexta era la toga, que traian los niños hasta los diez y seis años; llamada así de dos bandas coloradas, que les servian de galones por delante.*

Quorum æs alienum. *Cuias deudas.*

Reliquit quos viros. *Catilina sacó de Roma solos trescientos hombres, los mas inútiles y despreciados entre los suyos: y dejó los mas atrevidos y arrestados.*

Quàm valentes. *Qué sanos, qué robustos, qué alentados!*

3 **I**TAQUE ego illum exercitum, præ Gallianis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnoperè contemno; collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus: ex his, qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum maluerunt: quibus ego non modò si aciem exercitûs nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, malletm secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.

^a Atque hoc etiam sunt timendi magis, quòd, quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit. Omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesternò die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expect-

pec-

pectant? nã illi vehementer errant, si illam meam
pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram.

NOTAS.

In agro Piceno. *Hoi la Marca de Ancona. Et Gallico. Lombardia.*

Ex agresti luxuria. *De Villanos impuros.*

Decoctoribus. *Disipadores de su hacienda, y la agena.*

Ex his, qui vadimonia deferere, &c. *De los que quisieron mas saltar à sus fiadores en el dia combenido, que al Egercito de Catilina. Vadimonium es la palabra dada con fianzas de comparecer en juicio à cierto plazo.*

Edictum prætoris. *El Pretor podia mandar, que los acreedores entrafen en posesion de todos los bienes de aquellos, que no cumplan su palabra.*

Qui fulgent in purpurâ. *Entiende los Senadores, los cuales solos podian usar deste trage.*

Superioris noctis. *En que se juntaron los conjurados en casa de Leca.*

4 **Q**UOD expectavi, jam sum assecutus,
ut vos omnes factam esse apertè con-
juratiorem contra rempublicam vi-
deretis. Nisi verò si quis est, qui Catilinæ simi-
les

les cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus : severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam : exeant , proficiscantur , ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter : Aureliâ viâ profectus est. Si accelerare volent , ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam , siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit ! Uno mehercule Catilina exhausto , relevata mihi & recreata respublica videtur. Quid enim mali , aut sceleris fingi , aut excogitari potest , quod non ille conceperit ? Quis totâ Italiâ veneficus , quis gladiator , quis latro , quis ficarius , quis parricida , quis testamentorum subjector , quis circumscriptor , quis ganeo , quis nepos , quis adulter , quæ mulier infamis , quis corruptor juventutis , quis corruptus , quis perditus inveniri potest , qui se cum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur ? Quæ cædes per hosce annos sine illo facta est ? quod nefarium stuprum non per illum ? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit , quanta in illo ? qui alios ipse amabat turpissimè , aliorum amori flagitiosissimè serviebat : aliis fructum libidinum , aliis mortem parentum , non modò impellendo , verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nunc verò quàm subito non solùm ex urbe , verùm etiam ex agris ingentem nume-

rum perditorum hominum collegerat? Nemo, non modò Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit.

NOTAS.

Quid enim &c. *Enumeracion de los enormes delictos de Catilina.*

Testamentorum subjector. *Falsificador de Testamentos.*

Circumscriptor. *Tramposo, chismoso, falsario.*

Nepos. *Prodigo, que gasta en vicios su patrimonio.*

Oppressus ære alieno. *Cargado de deudas.*

5 **A**TQUE, ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior, & nequior, qui se non ejusdem propè sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis præ-

prædicabatur , cùm industriæ subsidia , atque instrumenta virtutis , in libidine , audaciâque confumeret.

Hunc verò si sui fuerint comites secuti : si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges , ò nos beatos , ò rempublicam fortunatam , ò præclaram laudem consulatus mei ! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines , non humanæ audaciæ , ac tolerandæ : nihil cogitant , nisi cædes , nisi incendia , nisi rapinas : patrimonia sua profuderunt : fortunas suas obli-gurièrunt : res eos jampridem , fides deficere nuper cœpit : eadem tamen illa , quæ erat in abundantia , libido permanet. Quòd si in vino , & alea comeffationes solùm , & scorta quærerent , essent illi quidem desperandi ; sed tamen essent ferendi. Hoc verò quis ferre possit , inertes homines fortissimis viris insidiari , stultissimos prudentissimis , ebrios sobriis , dormientes vigilantibus ? qui mihi accubantes in conviviiis , complexi mulieres imptudicas , vino languidi , conferti cibo , fertis redimiti , unguentis obliti , debilitati stupris , eructant sermonibus suis cædem bonorum , atque urbis incendia. Quibus ego confido impendêre fatum aliquod : & pœnas jam diu improbitati , nequitix , sceleri , libidini debitas , aut instare jam planè , aut certè jam
 appro-

appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit : non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus; nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata. Domesticum bellum manet : intus insidiæ sunt : intus inclusum periculum est : intus est hostis. Cum luxuriâ nobis, cum amentia, cum scelere decertandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites : suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo. Quæ rescanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant : aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, expectent.

NOTAS.

Nemo est in ludo gladiatorio. Ninguno hai entre los que aprenden à jugar la espada.

Res eos jampridem, fides deficere nuper cœpiti. Antes perdieron la hacienda, y ya empiezan à perder el credito.

Unius virtute. Por el valor de Pompeio.

6 **A**T etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exilium jussus est, paruit, ivit.

Hesterno die, cùm domi meæ penè interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris convocavi: rem omnem ad Patres conscriptos detuli. Quò cùm Catilina venisset: quis cum Senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem. Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsi vi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Lecam fuisset, necne. Cùm ille homo audacissimus, conscientiam convictus, primò reticuisset: patefeci cætera. Quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cùm hæsitaret, cùm teneretur; quæsi vi, quid dubitaret eò proficisci, quò jam pridem pararat: cùm arma, cùm se-

secures, cùm fasces, cùm tubas, cùm signa militaria, cùm aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Mallius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant: & ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut ajunt, non in hæc castra conferet.

NOTAS.

Si verbo. *Si con solo decirlo.*

Importunissimum. *El mas porfiado, descarado.*

Cùm teneretur. *Viendose cogido.*

In hæc castra. *A los Reales, donde Malio espera sus ordenes.*

7 **O** conditionem miseram, non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reipublicæ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli

faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exilium converterit, non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus meâ diligentîâ, non de spe conatûque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium ejectus à consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tantî, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodò à vobis hujus horribilis belli ac nefariî periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me, dummodò eat in exilium. Sed mihi credite, non est iturus. Numquam ego à diis immortalibus, optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis, multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quòd ejecerim. Sed cùm sint homines, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent?

Quaquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dicunt, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui

illum non ad Mallium, quàm ad Mafsilienfes ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, nunquam antè cogitaffet, tamen latrocinantem fe interfici malet quàm exulem vivere. Nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quòd vivis nobis Româ profectus est: optemus potiùs, ut eat in exilium, quàm queramur.

NOTAS.

Indemnatus. *Sin hacerte proceso, sin oír sus descargos.*

Ne mihi fit invidiosum. *No me culpen y censuren.*

Quòd illum emiserim. *Por haberle dejado ir libre.*

Mafsiliam. *Marsella, Puerto y Ciudad de Francia, fundada por una colonia de Griegos. Era aliada del Pueblo Romano: y por eso los Ciudadanos desterrados solian retirarse à ella.*

---

8 **S**ED cur tandem de uno hoste loquimur: & de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem: & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo

modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipublicæ. Neque, id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii atque orationis meæ, si quam poterò, afferam.

Unum est eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis: & dubites de possessione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim expectas? Bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas novas? errant, qui istas à Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare usuris cum fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè

puto pertimescendos, quòd aut deduci de sen-

tentia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quàm arma laturi.

NOTAS.

Dissolvi nullo modo possunt. *No pueden desempañarse.*

Tabulas novas. *Nuevas escrituras, que anulen las antiguas, por las cuales se obligan à pagar las deudas.*

Auctionariæ. *De embargo, vendiendo en publica almoneda los bienes de los deudores.*

Certare usuris cum fructibus. *Presumir, que los frutos de sus heredades basten à pagar los censos y usuras.*

9 **A**LTERUM genus est eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ se consequi posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse.

Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentem auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente consceleratâ ac nefariâ concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse?

Tertium genus est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Mallius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sylla constituit: quas ego universas, civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiùsque jactarunt. Hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviiis apparatus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues atque egen-

egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorúmque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor iniustus est civitati, ut jam ista non modò homines, sed ne pecudes quidem mihi passuræ esse videantur.

NOTAS.

Rerum potiri volunt. *Quieren hacerse dueños de todo. No es lo mismo potiri rebus, que potiri rerum. Potiri rerum es ser Señor absoluto, mandarlo todo: potiri rebus es gozar de las cosas, como del deleite, del dinero, de la hacienda, &c.*

Fugitivo alicui. *Porque si Catilina salia con su intento, no tanto premiaria à los, que solo con los deseos aprobaban su partido, quanto à los, que se habian espuesto en su compañía à todos los peligros.*

Fesulis. *Mureto borra el Fesulis; porque en una Ciudad sola, qual es Fiésoli, no podia haber muchas Colonias.*

Sumptuosius insolentiúsque jactarunt. *Hicieron maiores gastos, se portaron con mas fausto y ostentacion de lo que su estado, y caudal les permitia.*

In tantum æs alienum inciderunt. *Se han empeñado tanto.*

Proscriptiones. *Confiscaciones de los bienes, y encartaciones de las personas. Como quien dice: tales hombres no deben esperar, que haciendose Catilina dictador, confisque los bienes encartando à todos los del partido contrario.*

IO **Q**UARTUM genus est fanè varium, & mistum, & turbulentum: qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hæc ego non tam milites acres, quam infitiores lentos esse arbitror. Qui homines primùm si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modò civitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur.

Quintum genus est parricidarum, scario-

riorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit.

Postremum autem genus est, non solùm numero, verum etiam genere ipso, atque vitâ: quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, & talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis exprimitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non solùm amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam ficas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præfertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? nisi idcirco se faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd

quòd nudi in conviviis saltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimescendum, cùm hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem prætoriam!

NOTAS.

Partim male gerendo negotio. *Parte por su mal gobierno, por ser unos perdidos.*

De complexu ejus, ac sinu. *De sus mas intimos.*

Bene barbatos. *Lindamente afeitados.*

Manicatis. *De mangas anchas, de que solo usaban las mugeres.*

Velis. *Telas finisimas, y por extremo delgadas.*

Cœnis antelucanis. *Cenas, que duran de la noche à la mañana.*

Cohortem prætoriam. *Nosotros diriamos guardias de Corps.*

II **I**NSTRUIITE nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: & primùm gladiatorum illi confecto & saucio, consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum,

flo-

florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo. Sed, si, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omiſſis, ipsas causas, quæ inter se conſigunt, contendere velimus; ex eo ipso, quàm valdè illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitude: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremò copiarum cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione conſigit. In hujus modi certamine ac prælio, nōne, etiam si hominum studia deficient, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot & tanta vitia superari?

NOTAS.

Confecto & faucio. *Consumido y estropiado.*
 Si ipsas causas, quæ inter se confligunt, con-
 tendere velimus. *Si nos ponemos à cotejar las di-*
versas causas, que mueven à los dos partidos.
 Quàm valde illi jaceant. *A qué estado tan infeliz*
se hallan reducidos.

EPILOGO.

1. **D**Eclara las providencias que tiene tomadas pa-
 ra seguridad de la Republica. 2. Combida
 con el perdon à los conjurados, si se arrepienten;
 pero sino, les amenaza con el castigo. 3. Muestra
 la confianza, que le infunde, para no caer de ani-
 mo, el auxilio y proteccion manifesta de los dioses.

12 **Q**UÆ cùm ita sint; Quirites, vos,
 quemadmodum jam antea dixi, ves-
 tra tecta custodiis vigiliisque defen-
 dite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine
 ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum ac
 provisum est. Coloni omnes, municipésque
 vestri, certiores à me facti de hac excursione
 Catilinæ, facilè urbes suas, finésque defendent;
 gla-

gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque praemissi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis.

Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe a Catilina relictis sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portae custos: nullus insidiator viae: si qui exire volunt, consulere sibi possunt. Qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem

quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt.

NOTAS.

Pars patriciorum. *Salustio cuenta muchos senadores entre los conjurados.*

Quem vocari videtis. *Ciceron hacia este razonamiento al Pueblo, mientras se juntaban los Senadores.*

Mea lenitas adhuc si cui solutior visâ est. *Si la blandura, de que hastaqui he usado, le parece à alguno demasiado remisa, ò indulgente.*

13 **A**TQUE hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno rogato duce & imperatore, sedetur. Quod ego sic administro, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint; illud profectò perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis
bo-

bonus intereat, paucorumque pœna vos jam omnes salvi esse possitis.

Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites: sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem sententiâque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste atque longinquo, sed hîc præsentibus suo numine atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, qui am urbem pulcherrimam florentissimâque esse voverunt, hanc omnibus hostium copiis, terrâ marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

NOTAS.

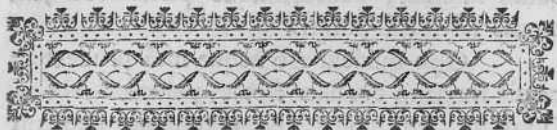
Minimo motu. *Con poquissimo ruido.*

Me necessariò de hac animi lenitate deduxerint.

Me forzaren à renunciar la profesion, que ago de inclinarme siempre à la blandura: me obligaren, à mas no poder, à usar de rigor.

Non dubiis deorum immortalium significationibus. *Con señales ciertas del cielo.*

In hanc spem sententiâque sum ingressus. *He tomado todas mis resoluciones.*

ORATIO

PRO A. LICINIO

ARCHIA POETA.

ARGUMENTO.

AULO Licinio Arkias, buen Poeta Griego, natural de Siria, viniendo à Italia, se naturalizó en Tarento, en Regio, en Locros, en Nápoles, y en Heracléa; porque todas las Ciudades à porfia querian hacerle suio. Ultimamente el año 661. de la fundacion de Roma logró todos los privilegios de Ciudadano Romano. Pero como nunca faltan embidiosos à los varones eminentes en letras, un cierto Gracio, al cabo de veinte y ocho años de pacífica posesion, puso en disputa el derecho de Arkias, citandole à juicio. Ciceron, que habia sido su discipulo, sacó por él la cara, demostrando, que no

so-

solo se le debian conservar sus privilegios de Ciudadano; sino, que si ya no los gozase, merecia, que los Romanos se los concediesen, para premiar asi los meritos deste insigne Poeta, y honrar à su Republica con un ingenio tan sublime y elevado.

LAS PARTES DESTA ORACION SON

cuatro : Exordio, Narracion, Confir-
macion, Epilogo,

EXORDIO.

EN él manifiesta lo primero el Orador su grande amor y aficion al Poeta, y à la poesia: despues da la razon, porque usa en este pleito de nuevo estilo, alabando las artes liberales: y concluie con la proposicion, que contiene dos partes: la primera, que Arkias es Ciudadano Romano; la segunda, que, aun quando no lo fuese, sus prendas le hacen merecedor deste beneficio.

ISQUID est in me ingenii, Iudices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi; in qua me non infior mediocriter esse versatum: aut si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta; à qua ego nullum confiteor ætatis

meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium, vel imprimis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo jure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quòd si hæc, vox hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando salutis fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, & alios servare possemus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.

Ac, ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina: ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur.

NOTAS.

Nam quod longissimè, &c. Pues cuando me pongo à considerar el largo espacio de mi vida pasada, y renuevo la memoria de mi primera infancia.

Ne

Ne nos quidem huic uni studio. *Quiere dar à entender Ciceron, que tambien él entiende de poesia. Lo cierto es, que compuso varios poemas en Latin, y en Griego.*

Omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent. *Todas las letras humanas, todas las artes liberales.*

---

2 **S**ED ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in iudicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, & apud severissimos iudices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à consuetudine iudiciorum, verum etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam; ut me, pro summo poëta atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis, ac literarum paulò loqui liberius: & in huiusmodi persona, quæ propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, uti propè novo quodam & inusitato genere

dicendi. Quod si mihi à vobis tribui, concedi-
que sentiam; perficiam profecto, ut hunc A. Li-
cinium non modò non segregandum, cùm sit ci-
vis, à numero civium; verùm etiam, si non esset,
putetis asciscendum fuisse.

Res

NOTAS.

In quæstione legitima. *En un pleito sobre la obser-
vancia de las leies.*

A forensi fermone abhorreat. *Es ageno del estilo,
que se usa en la Audiencia.*

Hac vestra humanitate. *Segun es vuestra erudicion,
y aficion à las letras humanas.*

Tractata. *Porque los Poetas, que solamente se ocu-
pan en sus estudios, no suelen ser citados à juicio.*

NARRACION.

DESCRIBE LA VIDA, ESTUDIOS, FAMA,
honores, y aventuras de
Arkias.

3 **N**AM ut primùm ex pueris excessit Ar-
chias, atque ab iis artibus, quibus ætas
puerilis ad humanitatem informari solet, se ad
scri-

scribendi studium contulit: primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe & copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecelere omnibus, ingenii gloriâ contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii, expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admirationisque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studiisque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis: & hîc Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, cæterisque præmiis donarunt: & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt.

Hac tanta celebritate famæ cùm esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo. Nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cùm res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ pri-

ma fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quòd eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam si qui fortè simulabant.

Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, & cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracléam: quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est Silvani lege, & Carbonis, si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, cum lex ferebatur, in Italiâ domicilium habuissent: & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi. Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud Prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum.

NOTAS.

Cum prætextatus. Siendo todabia mui mozo.

Heracléam. Ciudad de la Magna Grecia en el golfo

Tarentino, que hoi pertenece al Reino de Napoles. *Æquissimo jure.* Los Heraclienses se confederaron con los Romanos en la guerra de Pirro, siendo Consul Fabricio, año de la fundacion de Roma 475.

Data est civitas. El tenor desta lei era, que los Efrangeros pudiesen ser Ciudadanos Romanos con estas tres condiciones. Primera, que estubiesen agregados à alguna de las Ciudades confederadas: Segunda, que tubiesen domicilio en Italia: Tercera, que dentro de sesenta dias viniesen à empadronarse ante el Pretor en Roma.

CONFIRMACION: PRIMERA PARTE.

ARkias es Ciudadano Romano: 1. porque los Heraclienses le recibieron por Ciudadano suio; lo cual prueba con el testimonio de Luculo, y de los Diputados mismos de Heracléa: 2. porque tambien otras Ciudades aliadas del Pueblo Romano le han dado vecindad y naturaleza: 3. porque hasta qui se ha portado en todo como Ciudadano Romano, sin que alguno le haia disputado esta preeminencia.

4 **S**I nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleane esse tum adscriptum negabis

bis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines: hujus judicii causâ, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt.

Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere, quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: & cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare.

At domicilium Romæ non habuit: is, qui tot annis, ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immò verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem.

NOTAS.

Causa dicta est. *Está decidido el pleito.*

Qui

Qui se non opinari, sed scire ... dicit. *El qual depone, que tiene desto cierta ciencia.*

Non interfuisse, sed egisse. *Que no como quiera se hallò presente à ese negocio, sino que el mismo fue el agente.*

Incenso Tabulario. *Quemado el archibo.*

Amplissimi viri religionem. *La conciencia de un hombre tan ilustre.*

At domicilium Romæ non habuit. *Hacese Ciceron esta replica. Pero dirasme, que no vivió de assiento en Roma: y responde inmediatamente: is, qui, &c. Como no? un hombre, que, &c.*

At non est professus. *Otra replica. Mas no vino à matricularse.*

Obtinent publicarum tabularum auctoritatem. *Son reputadas por escrituras autenticas.*

5 **N**AM cùm Appii tabulæ negligentius as-
servatæ dicerentur: Gabinii, quan-
diù incolumis fuit, levitas; post dam-
nationem, calamitas, omnem tabularum fidem
resignasset: Metellus, homo sanctissimus model-
tissimúsque omnium, tantâ diligentia fuit, ut ad
L. Lentulum prætorem, & ad iudices venerit,

& unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis.

Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humilissima arte præditis, gratuito civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summâ ingenii prædito gloriâ, noluisse. Quid? cum cæteri non modò post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irreperint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur?

Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis, Julio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantum modò indicat, eum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro eive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne
ip-

ipfius quidem iudicio eum in Civium Romano-
rum jure effe verfatum, & testamentum fape
fecit noftris legibus, & adiit hæreditates civium
Romanorum, & in beneficiis ad ærarium dela-
tus eft à L. Lucullo prætorè & confule.

NOTAS.

Quamdiu fuit incolumis. *Antes de fer condenado.*
Omnem tabularum fidem resignaffet. *Habiendo
hecho fofpechosas todas las escrituras y testimonios
publicos.*

Unius hominis liturâ fe commotum effe dixerit.
*Declaró, entrar en fofpecha, viendo borrado uno
de los nombres.*

Post civitatem datam. *Por la lei de Carbon y Silvano.*
Gratuitò. *Sin meritos algunos.*

Post legem Papiam. *Esta lei era: Nequis peregrini-
nus pro cive fe gereret.*

Census noftros requiris fcilicet. *Echas fin duda de
menos el nombre de Arkias en los registros, ò ca-
talogos, que fe han hecho de los Ciudadanos.*

Apud exercitum. *Nueftro Poeta no era Soldado,
fino commenfal de Luculo.*

Proximis cenforibus. *Los ultimos Cenfores. Supe-
rioribus: los antecedentes: Primis: los Cenfores
immediatos à la venida de Arkias à Roma.*

In beneficiis ad ærarium delatus eft. *Confta por
el*

el archivo de la tesoreria, que fue habilitado para todos los honores y empleos.

SEGUNDA PARTE DE LA Confirmacion.

ARkias debe ser admitido por Ciudadano de Roma, si ya no lo es. 1. Porque los Poetas son utiles à la Republica de muchas maneras, como Ciceron lo ha experimentado en sí mismo; y lo confirma con los egemplos de Africano, Lelio, Furio, y Caton. 2. Porque la poesia sirve de gusto, y recreo en todo tiempo, lugar, y circunstancias. Despues alaba la vena fecunda de nuestro Poeta, ensalzando sus Poemas. Comparale con Enio, Poeta Latino, mui estimado de los antiguos. Trae varios testimonios de los hombres grandes, que hicieron mucho caso de los Poetas: y conluie, con decir, que los Poetas hacen *immortales* à todos aquellos, que logran la dicha de ser celebrados en sus versos.

6 **Q**UÆRE argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revincetur. Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine de-

delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convicio defessæ conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum. Cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare si quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis: quantum alii tribuunt tempestivis conviviiis: quantum denique alex, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque censetur oratio & facultas: quæ quantumque est in me, nunquam amicorum pericu-

culis defuit. Quæ si cui levior videtur : illa quidem certè, quæ summa sunt , ex quo fonte hauriam , sentio. Nam nisi multorum præceptis , multisque literis mihi ab adolescentia suasissem , nihil esse in vita magnopere expetendum , nisi laudem , atque honestatem : in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis , omnia pericula mortis atque exilii parvi esse ducenda : nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes , atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri , plenæ sapientium voces , plena exemplorum vetustas : quæ jacèrent in tenebris omnia , nisi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines , non solùm ad intuendum , verùm etiam ad imitandum , fortissimorum virorum expressas scriptores & Græci & Latini reliquerunt ? quas ego mihi semper in administranda republica proponens , animum , & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

NOTAS.

Convicio defessæ. *Cansados del tráfago y bullicio.*
 Ad suas res obeundas. *Para el manejo de sus negocios , para cuidar de su casa y familia.*

Censetur. *Lanbino lee crecicit : pero la sentencia es*

la misma: conviene saber, que la oratoria recibe nuevos realces, y ornamentos del estudio de la poesia: y que la una sin la otra es de poco precio.

Animum & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Proturaba copiar en mi alma las virtudes de los varones ilustres, al mismo tiempo que las iba leyendo, y meditando.

---

7 **Q**UÆRET quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istâne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. Sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè divino, per se ipsos & moderatos, & graves extitisse fateor. Etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrinâ, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatiôque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt,

K

runt, divinum hominem Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò si nihil ad percipiendam, colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem, humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc nec attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

NOTAS.

Africanum. *Publio Escipion, de quien dice lib. 1. de Ofic. Eloquentiâ cumulavit bellicam gloriam.*
 C. Lælium. *Intimo amigo de Escipion; llamabante comunmente el Sabio.*

L. Furium. *Del mismo dice en el libro de Clar. Orator.* L. Furius perbene latinè loqui putabatur, literatiúsque, quàm cæteri.

M. Catonem. *Que en su ultima vegez aprendio la Lengua Griega.*

8 **Q**UIS nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatè que ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere extempore? Quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? Quæ verò accuratè, cogitatè que scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer?

rer? non omni ratione defendendum putem? At-
 qui sic à summis hominibus, eruditissimisque ac-
 cepimus, cæterarum rerum studia, & doctrinâ,
 & præceptis, & arte constare: poëtam naturâ
 ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quasi
 divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure
 noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quòd
 quasi deorum aliquo dono atque munere com-
 mendati nobis esse videantur.

Sit igitur, Judices, sanctum apud vos,
 humanissimos homines hoc poëtae nomen, quod
 nulla unquam barbaria violavit. Saxa & solitudi-
 nes voci respondent; bestiaæ sæpe immanes cantu
 flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus
 optimis non poëtarum voce moveamur? Home-
 rum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii
 suum vindicant, Salaminii repetunt: Smyrnæi verò
 suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus
 in oppido dedicaverunt. Per multi alii præterea
 pugnant inter se, atque contendunt.

NOTAS.

Roscii morte. *Roscio sue un comediente tan afama-
 do, que del dice Ciceron.* lib. 1. de Orat.: Itaque
 hoc est jandiu consecutus, ut in quo quisque
 artificio excelleret, is in suo genere Roscius
 diceretur.

Homerum. Este principe de los poetas, fue tan modesto, que jamas se le soltó una palabra en sus copiosísimos poemas, sobre su persona, ò patria: y así ni su nombre supieramos, si el que recogió sus versos no le hubiese puestó al principio.

---

9 **E**RGÓ illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiabimus? Præsertim cùm omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudémque celebrandam? Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. Neque enim quisquam est tam averfus à Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissimè audiret: Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari.

Mithridati cum verò bellum magnum atque

difficile, & in multa varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modò L. Lucillum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illustrent. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Romani exercitus eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse atque servatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cùm interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphii. Quare, quorum ingenii hæc feruntur, ab his populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulcro Scipionis putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certè non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrùm laude decorantur.

NOTAS.

Cimbricas res. *La guerra contra los Cimbrios, en que mandó Caio Mario.*

Quod acroama. *Que musica, ò cancion.*

L. Plotium. *A quien pone Suetonio entre los Retoricos.*

Armeniorum... Cyzicenorum. *Vease la oracion pro Lege Manilia.*

Hujus proavus Cato. *Caton el maior, bisabuelo del menor, que se ballaba presente à este discurso.*

Maximi, Marcelli, Fulvii. *Todos estos florecieron en la segunda guerra Punica, que describió Enio en verso.*

IO **E**RGO illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetiturum, in hanc autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus: Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare si res hæ, quas

gestimus, orbis terræ regionibus definiuntur : cupere debemus, quo minùs manuum nostrarum tela pervenerint, eòdem gloriam famámque penetrare : quòd cùm ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt ; tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum.

Quàm multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander secum habuisse dicitur ? Atque is tamen cùm in Sigeo ad Achillis tumulum astitisset, *O fortunare*, inquit, *adolescens qui tue virtutis Homerum præconem inveneris !* Et verè. Nam, nisi Ilias illa extitisset ; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid ? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nõnne Theophanem Mitylenæum, Scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit ? Et nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt.

Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla, cùm Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset : quem nos in concione vidimus, cùm

ei libellum malus poëta de populo subjecisset, quòd epigramma in eum fecisset tantummodò alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui sub ea conditione, *ne quid postea scriberet*. Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, ingenium & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? à Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitatè multos donavit, neque per se, neque per Lucillos impetravisset? qui præsertim usque eò de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet.

NOTAS.

Rudium hominem. *Natural de Rudia, hoi Ruia, Ciudad de la Pulla.*

Quàm multos scriptores. *Solia llebar consigo este Rei en sus espediciones, à Calistenes, Aristobulo, Clitarco, y Kérilo malísimo poeta.*

Cordubæ natis poëtis. *Roma estubo antiguamente llena de Poetas, y Maestros de Retorica Españoles.*

Pingue quiddam. *Habla de la pronunciacion, y acento no tan dulce como el Romano. Asi dice en el lib.*

De Clar. Orat. Cotta sonabat contrarium Catullo subagreste quiddam, planéque subrusticum.

II **N**EQVE enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest ; sed præ nobis ferendum : trahimur omnes laudis studio ; & optimus quisque maximè gloriâ ducitur. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria inscribunt : in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatémque despiciunt, prædicari de se ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus summus ille vir & imperator, Accii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitabat Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores propè armati poëtarum nomen & Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices à Musarum honore, & à poëtarum salute abhorrere.

Atque, ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, iudices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, & pro vita civium, próque universa republica gessimus, attingit hic versibus, atque inchoavit : quibus auditis, quòd

mihî magna res & jucunda visâ est , hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorûmque desiderat , præter hanc laudis & gloriæ : quâ quidem detractâ , judices , quid est , quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo , & tam brevi , tantis nos in laboribus exerceamus ? An verò tam parvi animi videamur esse omnes , qui in republica , atque in his vitæ periculis laboribûsque versamur , ut , cùm usque ad extremum spatium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus , nobiscum simul moritura omnia arbitremur ? An cùm statuas , & imagines , non animorum simulacra , sed corporum , studiosè multi summi homines reliquerint ; consiliorum relinquere , ac virtutum nostrarum effigiem nōne multo malle debemus , summis ingeniis expressam & politam ? Ego verò omnia , quæ gerebam , jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem abfutura est , sive ut sapientissimi homines putaverunt , ad aliquam animi mei partem pertinebit : nunc quidem certè cogitatione quadam , spèque delector.

Certè , si nihil animus præsentiret in posterum , & si , quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est , eisdem omnes cogitationes termi-

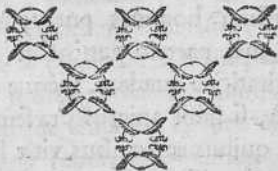
minaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.

NOTAS.

Brutus. Consul que fue con Escipion año 616. de la fundacion de Roma, y viniendo à España, derrotó sesentamil hombres en Galicia: de donde tomó el apellido Galaico.

Accii. Que compuso muchas tragedias Latinas.

Si, quibus regionibus, &c. Esta es la construccion: Si animus terminaret cogitationes suas eisdem regionibus, quibus, &c.

EPILOGO.

CONTIENE UNA SUMA BREVISIMA DE TODOS
 los argumentos y razones, que hacen à favor de
 Arkias. Recomiendale à los Jueces: y les suplica, que
 no reprueben el nuevo esttulo, de que
 ha usado en este pleito.

12 **Q**UARE conservate, iudices, hominem
 pudore eo, quem amicorum vide-
 tis comprobari tum dignitate, tum
 etiam venustate, ingenio autem tanto, quantum
 id convenit existimari, quòd summorum homi-
 num ingeniis expetitur esse videatis; causâ vero
 ejus modi, quæ beneficio legis, auctoritate mu-
 nicipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli com-
 probetur. Quæ cum ita sint: petimus à vobis,
 Iudices, si qua non modo humana, verum etiam
 divina in tantis negotiis commendatio debet esse:
 ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui
 populi Romani res gestas semper ornavit: qui
 etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis
 periculis æternum se testimonium laudum datu-
 rum esse profitetur: quique est eo hominum nu-
 mero, qui semper apud omnes sancti sunt ha-
 biti, atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem,
 ut

ut humanitate vestra levatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causâ pro mea consuetudine breviter, simplicitérque dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui iudicium exercet, certè scio.

NOTAS.

Venustate. Cultura, buen gusto.

Si qua non modo humana, verum etiam Divina.

Debe ser grato à los hombres el que canta sus alabanzas: y à Dios el que participa de su espíritu:

Estas dos cosas cuadran à nuestro poeta.

Hominum. *Esta palabra se suprime en la edicion de Olivet; y puede ser una elegancia latina.*

Ab eo, qui iudicium exercet. *El que preside à este juicio, el Pretor, amigo sin duda del Orador, y del poeta.*

POST REDITUM.

AD QUIRITES ORATIO.

ARGUMENTO.

Desterrado Ciceron por las calumnias de Clodio, Tribuno de la Plebe, estubo ausente de Roma diez y siete meses; hasta que Pompeio y sus amigos recabaron del Pueblo Romano, que le alzase el destierro, que tan injustamente padecia. Restituido à su patria, dió publicamente las gracias à sus bienhechores en esta breve Oracion, el año 696. de la fundacion de Roma, siendo Consules Publio Lentulo, y Q. Metelo Nepore.

ESTA ORACION CONTIENE TRES PARTES, Exordio, Confirmacion, Epilogo.

EXORDIO.

CONCILIASE LA BENEVOLENCIA DE LOS oientes, diciendo: 1. *Que asi como, se sacrificó al amor de la patria, yendo voluntariamente al destierro, asi tambien los Dioses bolvieron por su causa, restituiendole todos los bienes perdidos: 2. Que al presente le parece mas dulce la memoria de los beneficios antes recibidos, y la vista de las cosas de Roma mucho mas agradable.*

I Q UOD precatus à Jove Optimo Maximo, cæterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunæque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque devovi, ut, si meas rationes unquam vestræ salutis anteposuissem, sempiternam penam sustinerem mea voluntate susceptam: sin & ea, quæ antè gesseram, conservandæ civitatis causâ gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratiâ suscepissem, ut, quod odium scelerati homines, & audaces in rempublicam, &

& in omnes bonos conceptum jamdiu continerent, id in me unum potius, quàm in optimum quemque, & in universam rempublicam deflenderet: hoc si animo, in vos, liberósque vestros faissem, ut aliquando vos, patres conscriptos, Italiamque universam, memoria mei, misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum judicio deorum immortalium, testimonio senatûs, consensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio divino immortalique vestro, maxime lætor, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum, quàm prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ sine ulla offensione cursu: tamen si mihi tranquilla & placata omnia fuissent; incredibili quadam, & penè divinâ, quâ nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem.

Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique liberi? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vitâ sunt meâ cariores. Tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit unquam jucundius, quàm mihi meus frater. Non tam id sentiebam, cùm fruebar, quàm tunc, cùm carebam; & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat:

reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferbant. Amicitia, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo.

Jamverò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quanquam mihi semper clarissima visâ sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quàm si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales! dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra majestas! Quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam bona valetudo jucundior est eis, qui è gravi morbo recreati sunt, quàm qui nunquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant.

NOTAS.

Meas rationes. *Mis interesefes.*

Illam miseram prof. ctionem. *Aquel mi lamentable, bien que voluntario, destierro.*

Ejus

Ejus devotionis me esse convictum, iudicio deorum immortalium. *Que los Dioses haian mostrando por los efectos, que aceptaban mi sacrificio.*

Propter indulgentiam meam. *Por el amor entrañable, que les tengo.*

Clientelæ. *El sequito y cortejo de los plebeios.*

Locus. *El grado de varon consular.*

Ordo. *De los Senadores, y caballeros Romanos.*

Quæ celebritas oppidorum. *Que países tan bien poblados!*

CONFIRMACION.

PRUEBA EN ELLA ESTA PROPOSICION: *QUE no solo la Republica le ha restituido, sino tambien acrecentado los honores, con librarle del destierro.*

1. *Comparando su buelca con la de otros varones ilustres. 2. Refiriendo todos los buenos oficios, que hicieron por él sus amigos.*

2 **Q**UORSUM igitur hæc disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem unquam tantâ eloquentiâ fuisse, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum

magnitudinem multitudinè que beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, & liberos nostros contulistis, non modò augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consèqui possit. A parentibus, id quod necesse erat, parvus sum procreatus: à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ penè amissa est: à vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius operâ servatam judicarunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus. Nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim singulos assecuti, nunc à vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobis metipsis, tantum hoc tempore universim cuncto populo Romano debeamus. Nam, cùm in ipso beneficio vestra tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut *non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini.*

NOTAS.

Id quod necesse erat. *Porque Dios da los hijos, y no está en mano de los padres el tenerlos.*

A vobis natus sum consularis. *Vosotros me disteis un nuevo ser, haciendome Consul.*

In studiis vestris. *En el empeño, con que tomasteis mi buelta.*

Tanta animorum declarata est voluntas. *Ha sido tan manifesta la union y conformidad de vuestras voluntades.*

3 **N**ON enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentis filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt: non, ut pro C. Metello, clarissimo viro, jam spectata ætate filius L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir: non Metellus Censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non fororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim Metelli, aut Metellarum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. Quòd si ipsius dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, majorum natu lacrymæ populum Romanum movere potuerunt.

Nam C. Marii, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestrâ patrûmque memoriâ tertius ante me consularis, subiit indignissimam fortunam præstantissimâ suâ gloriâ, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed in dissensu civium, exercitu se armisque revocavit. Me autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultûs metu, C. Pisonis, generi mei, divina quædam & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordésque lugubres à vobis deprecatae sunt.

Frater erat unus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriâque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam: & tanto in me amore exitit, ut negaret fas esse non modò domicilio, sed ne sepulcro quidem se à me esse sejunctum. Pro me præsentem senatus, hominûmque præterea viginti milia, vestem mutaverunt: pro eodem me absente unius squalorem sordésque vidistis. Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse, mihi pietate filius inventus est, beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ squalor & luctus, atque optimæ fi-

filia mæror assiduus, nihilque parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, aut magnam partem testis ac tenebris continebantur.

NOTAS.

Popillii. Este fue echado de Roma por las calumnias de Caio Graco, en venganza de que siendo Consul habia sido contrario al bando de su hermano Tiberio.

Diadematus. Llamóse así, porque traía siempre cubierta la frente con una benda, para ocultar una llaga que tenia en ella: tubo cuatro hijos, que todos fueron Consules.

Sordésque lugubres. El luto que nunca se quitaba.

Qui domi. Grevio borra esta palabra.

4 **Q**UARE hoc majus est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudinì propinquorum, sed nobismetipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam meam calamitatem non affuerunt: sic illud, quod mea virtus præstare debuit, adjuutores, auctores, hortatorésque ad me restituendum ita multi adfuerunt, ut longè superiores omnes hac dignitate copióque superarem. Nunquam de P. Popillio,

clarissimo atque fortissimo viro: nunquam de Q. Metello, nobilissimo & constantissimo cive: nunquam de C. Mario, custode civitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est.

Tribunitiis superiores illi rogationibus, nullâ auctoritate senatûs sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt. At de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cum primùm licuit, frequentiâ, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est. At me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magnâ civium cæde factâ, reducti sunt. Ego iis, à quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro & mitissimo, altero consule referente reductus sum: cum is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præbuisset, spiritu dumtaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset.

NOTAS.

Ad deprecandam meam calamitatem. *Para librame de mi desgracia con sus intercesiones, y suplicas.*

Quod

Quod mea virtus præstare debuit: Lo que únicamente dependía de mi noble proceder y buen porte. Tribunitiis... rogationibus. Por las representaciones de los Tribunos.

Provincias obtinentibus. Estos eran L. Pison y A. Gabinio.

Inimico autem optimo viro. Q. Metelo consul, que siendo Tribuno de la plebe hizo muchos agravios à Ciceron, y contribuyó à su destierro.

Altero consule referente. P. Léntulo, que no paró hasta conseguir del senado, que tomáse à su cargo con todo empeño la buelta de Ciceron à Roma.

Is inimicus. Atilio Gaviano Tribuno de la plebe, de quien hablamos abajo.

5 **N**UNQUAM de P. Popillio L. Opimius fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. At pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiæ causâ facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat; alterius causam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatûs, luctum bonorum, Ita-

læ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Januariis postea quàm orba respublica consulis fidem, tanquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solemnî religione retulit, nihil humanarum rerum sibi priùs, quàm de me agendum judicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quæstorem consul ornaveram, cùm & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jacêret; noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur; sed, ut patefactum est, in augenda mercede consumpta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; & cum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspectâ senatûs, causâ ad vos mensè Januario deferrebat.

Hîc tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego cùm homines in tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriarique viderem; cùm intelligerem, veteris ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas: cùm viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inviderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores

sa-

salutis meæ: cum duo consules, empti pactione provinciarum, auctores se inimicis reipublicæ tradidissent: cum egestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent: cum senatores equitesque Romani flere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum sanguine meo sancirentur; cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod & vincere, & vinci luctuosum reipublicæ fore putavi. At inimici mei mense Januario cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

NOTAS.

Ne gratiæ causâ. Esto decian en publico los Consules Pison y Gabinio; porque el primero era de la familia de Caio Pison, yerno de Ciceron: y el segundo habia sido en otro tiempo defendido en un pleito, en que le iba no menos que la hacienda y la vida, por el mismo Ciceron. Pero el verdadero motivo fue, porque estaban cohechados de Clodio; el cual habia ofrecido el gobierno de Siria

à Gabinio, y à Pison el de Macedonia, si le favorecian en sus intentos contra Ciceron.

Kalendis Januariis. En este dia tomaban los Consules posesion de su empleo.

Simul ac de solemnī religione retulit. Concluidos los negocios pertenecientes al culto divino, y modo de celebrar entre año las fiestas.

In augenda mercede. Por parte de los del bando de Clodio.

Centuriari. Ser distribuidos en compañías por Clodio, que habia juntado los Esclavos Gladiadores, y la hez de la Republica contra Ciceron, por si le hiciese resistencia.

Ex ea parte. De la nobleza.

Duo consules. Pison y Gabinio.

Flumine sanguinis. Abrogada la lei de Clodio sobre el destierro de Ciceron, fue tanto el furor de los Clodianos, que mataron sin distincion à muchos Ciudadanos, que tiñeron las aguas del Tiber con su sangre.

6 **I**TAQUE cū ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut æque me, atque illam, restituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla judicia, vis & ferrum in foro verarentur: cū privati se parietum præsidio, non

Iegum tuerentur: tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratum domos cum ferro & faucibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempublicam esse nullam putavi. Itaque neque republicâ exterminatâ, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si illa restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret.

An ego, cum mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipublicæ periculosissimis temporibus ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset: dubitarem, quin is me confectum consularibus vulneribus, consulari medicinâ ad salutem reduceret? Hoc duce, collegâ autem ejus, clementissimo atque optimo viro, primò non ad versante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus penè omnes fuerunt defensores salutis meæ. Ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius, & P. Sextius, prestanti in me benevolentia, & divino studio extiterunt. Eodémque P. Lentulo auctore, & pariter referente Collegâ, frequentissimus senatus, uno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit.

Ita me nudum à propinquis, nulla cog-
natione munitum, consules, prætores, tribuni
plebis, senatus, Italia cuncta, semper à vobis
deprecata est: denique omnes, qui vestris ma-
ximis beneficiis honoribusque sunt ornati, pro-
ducti ad vos ab eodem, non solum ad me con-
servandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum
mearum gestarum auctores, testes, laudatores
fuerunt.

NOTAS.

Cum privati. *Los amigos de Cicero no se atrebian
à parecer en publico por miedo de los Clodianos.*

Consulari medicinâ. *Sanando los males, que yo pa-
decia por defender la republica, con el poder, y
autoridad propia de Consul.*

Uno dissentiente. *Clodio. Habla del decreto, que
promulgó à su favor el Senado en el templo de
La Virtud.*

Producti ad vos ab eodem. *El Consul solia pre-
sentar al pueblo en el foro à los que querian
arengarle, intercediendo por algun Ciudadano.*

7 **Q**UORUM princeps ad cohortandos vos,
& ad rogandos fuit Cn. Pompeius,
vir omnium, qui sunt, fuerunt,
erunt, virtute, sapientiâ, ac gloriâ princeps: qui
mi-

mihî unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reipublicæ, salutem, otium dignitatem. Cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. Primùm vos docuit, meis consiliis rempublicam esse servatam, causamque meam cum communi salute conjuxit; hortatûsque est, ut auctoritatem senatûs, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis: tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solùm, verùm etiam obsecravit.

Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatûs auctoritatem vos secuti, in eo me loco, in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios, eadem dicere, ut omnium testimonio per me unum rempublicam conservatam esse constaret. Itaque cum P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis, dixisset, operâ meâ rempublicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam cæteri.

Sed

Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii, qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo penè sensit; dixit in concione vestrà, *Si ego consul, cum fui, non fuisset, rempublicam funditus interituram fuisse.*

NOTAS.

Non solum rogavit, verum etiam obsecravit. *Os hizo las instancias, y suplicas mas humildes, y encarecidas.*

In eo me loco, &c. *Me restituisteis mi antigua dignidad con el mismo unanime consentimiento, con que antes me habiais elevado à ella.*

Dixerunt in eandem sententiam ceteri. *Los demas se esplicaron en los mismos terminos.*

Attentatam. *Manucio interpreta: que estubo à pique de amorinarse, por la sollicitacion de los Clodianos, que pretendian votase contra Ciceron: otros dicen; que estubo à pique de ser destruida por los que seguian el partido de Catilina, que intentaron apoderarse della.*

L. Gellii. *Este era uno de los tenientes de Pompeio, ò Gefes de Escuadra en la guerra contra los Piratas.*

EPILOGO.

PROMETE MOSTRARSE SIEMPRE AGRADECIDO
*al Pueblo Romano con las obras , mirando por el
 bien comun ; oponiendose à los enemigos de la Repu-
 blica ; y olvidando sus injurias , atender unicamente
 à dar nuevos testimonios de su reconocimiento
 por los beneficios recibidos.*

8 **E**N ego tot testimoniis , Quirites , hac
 auctoritate senatûs , tanta consensione
 Italiae , tanto studio bonorum om-
 nium , agente P. Lentulo , consentientibus cate-
 ris magistratibus , deprecante Cn. Pompeio ,
 omnibus hominibus faventibus , diis denique
 immortalibus , frugum ubertate , copiâ , vilitate ,
 reditum meum comprobantibus , mihi , meis ,
 reipublicae restitutus , tantum vobis , quantum
 facere possum , Quirites , pollicebor : primùm ,
 quâ sanctissimi homines pietate erga deos im-
 mortales esse solent , eadem me erga populum
 Romanum semper fore ; numenque vestrum
 æquè mihi grave & sanctum , ac decorum immor-
 talium , in omni vita futurum : deinde , quo-
 niam me in civitatem respública ipsa reduxit ,
 nullo me loco reipublicae defuturum.

Quòd si quis existimat, me aut voluntate esse mutatâ, aut debilitatâ virtute, aut animo fracto, vehementer errat. Mihi, quod potuit vis, & injuria, & sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna beligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summa senectute, non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato. Quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patriâ, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus, concursu ac misericordiâ Minturniensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parvâ naviculâ trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperatâ verò suâ dignitate, se non commissurum, ut, cum ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest: quòd

ille

ille, qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos ultus est, armis; ego, qua contuevi, utar: quoniam illi arte in bello ac seditione locus est; huic in pace atque otio. Quanquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi respublica permittet, cogitabo.

NOTAS.

Frugum ubertate, copiâ, utilitate. Este feliz suceso declara él mismo en la oracion pro domo sua, como buen presagio de su nueva fortuna. Cùm de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi Senatus frequentissimus decrevisset, subitò illo ipso die carissimam annonam nec opinata utilitas consecuta est.

Municipem meum. Mario y Ciceron eran naturales de Arpino.

Calamitatis. Mario, despues de haber sido seis veces Consul, fue obligado à salir fugitivo de Roma, temiendo caer en manos de Sila.

Obsidione. Desaciendo innumerables tropas de los barbaros Cimbrios y Teutones.

In paludibus demersus. Donde se ocultó al furor de sus enemigos, que le iban à los alcances.

Quibus regna ipse dederat. Hiempsal fue colocado por Mario en el Reino de Numidia, quitado à Jugurta.

9 **D**Enique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violaverunt : unum eorum, qui odio Reipublicæ, quòd eam ipsis invitis conservarem, mihi inimicissimi fuerunt : alterum, qui per simulationem amicitiae, nefariè prodiderunt : tertium, qui, cùm propter inertiam suam eadem assequi non possent, inviderunt laudi & dignitati meæ : quartum, qui cùm custodes reipublicæ esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt : sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus : malos cives, rempublicam bene gerendo : perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo : invidos, virtuti & gloriæ serviendo : mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

Quanquam mihi majori curæ est, quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quàm quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar. Etenim ulciscendæ injuriæ facilius ratio est, quàm beneficii remunerandi, propterea quòd superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quàm bonis exæquari ; tum etiam, ne
tam

tam necessarium quidem est malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sanari. Benemeritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reipublicæ repetere utcunque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremò qui in ulciscendo remissior fuit, mox apertè laudatur: at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum grave est, verùm etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio pecuniæ debitæ: proptereaquòd pecuniam qui retinet, non dissolvit; qui reddit, non habet: gratiam & qui retulit, habet; & qui habet, dissolvit.

NOTAS.

Unum eorum. *Los que ocultamente favorecian à Catilina, como Craso, Cesar &c.*

Per simulationem amicitiae. *Destos era Hortensio, como se lamenta él mismo escribiendo à su Hermano Quinto, y à Atico.*

Tertium. *Clodio y sus secuaces.*

Quartum. *Los Consules Pison, y Gabinio.*

Neque id reipublicæ repetere utcumque necessesse est. Ni à la Republica importa el exigir esto de los buenos Ciudadanos. Porque nunca puede ser util al bien de la Republica, el que sus Ciudadanos sean ingratos à los bienhechores.

In officio persolvendo. En la paga de las deudas, y obligaciones contraídas.

Gratiam. Mas la gratitud, el reconocimiento del beneficio.

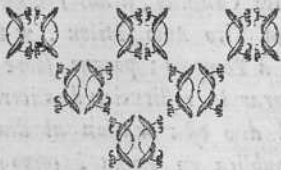
IO **Q**Uapropter memoriam vestri beneficii colam benevolentiam sempiternam, non solum dum animam spirabo meam, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia vobis repromitto, semperque prestabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis à republica propulsandis, animum; neque in sententia simpliciter referenda, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica ledendis, libertatem; nec in perferendo labore industriam; nec in vestris commodis augendis, gratam animi benevolentiam

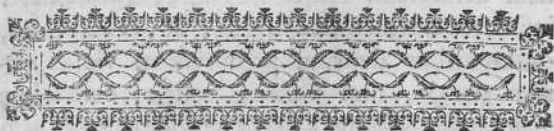
tiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, ut, cum vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

NOTAS.

Semperque præstabo. *Lo cual cumpliré, y mantendré inviolable y firmemente.*

Simpliciter. *Sin respetos humanos, desinteresadamente, atendiendo unicamente al bien publico.*

POST REDITUM.

I N S E N A T U.

Oratio.

ARGUMENTO.

EN esta oracion da las gracias al Senado, como en la precedente al Pueblo. Nombra en particular à los Consules, à dos Tribunos de la Plebe, que fueron Tito Anio Milon, y Publio Sestio; y sobre todos à Pompeio; porque sobre todos se señaló en procurar la restitucion de Ciceron à su patria: el cual dijo esta oracion al dia siguiente de su entrada publica en Roma, como él mismo lo dice lib. 1. epist. ad Attic. 4.: *Postridie in Senatu, qui fuit dies Non. Septemb. Senatui gratias egimus.* Esta oracion contiene quatro partes.

PRI-

PRIMERA PARTE.

ENSALZA LOS BENEFICIOS, QUE HA RECIBIDO del Senado, de los Consules, de los Tribunos de la Plebe, y de Pompeio.

SI, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberósque nostros meritis parum vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amatissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse jucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis.

Quod si parentes carissimos habere debemus, quòd ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est: si deos immortales,
quo-

quorum beneficio & hæc tenuimus, & cæteris rebus aucti sumus: si populum Romanum, cujus honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: Si hunc ipsum ordinem, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa judicia, nobis omnia uno tempore reddidistis, ut, cum multa vobis, magna populo Romano, innumera- bilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus; nunc univèrsa per vos recuperaverimus.

NOTAS.

In amplissimo consilio. *Entre los Senadores.*

In altissimo gradu dignitatis. *En el Consulado, que era la suprema dignidad de la Republica.*

In hac omnium terrarum arce. *Asi llama por metafora à Roma, cabeza del mundo.*

Quòd hæc antea singula. *Algunos borran la particula quòd, porque confunde el sentido: y otros ponen tamen por ella, para maior claridad de la clausula.*

2 **I**Taque, Patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur: Quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multò post discessum meum universi me revocavistis, referente L. Ninnio, fortissimo, atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ. Posteaquam vobis potestas decernendi per eum tribunum plebis, qui, cum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit: nunquam de me filuistis, nunquam meam salutem non ab his consulis, qui vendiderant, flagitavistis.

Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram esse fatalem, hos tribunos plebis haberet, qui & promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent. Nam consules modesti, legumque metuentes, impediabantur lege, non eâ, quæ de me, sed eâ, quæ de ipsis lata erat, cum meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc penè delerunt, tunc ego redirem: quo factò
utrum-

utrumque confessus est, & se illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicæ revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cessissem; princeps autem civitatis, non legum præsidio, sed parietum, vitam suam tueretur; respublica sine consulibus esset, neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata: sententias dicere prohiberemini: caput meæ proscriptionis recitaretur; nunquam dubitastis meam salutem cum communi salute conjungere.

NOTAS.

Obsessi teneremini. Por los Clodianos.

L. Ninnio. Tribuno de la Plebe, que representó al Senado la necesidad, que tenía la Republica de la presencia de Ciceron.

Per eum tribunum plebis. Este era Elio Ligur sobornado por Clodio.

His Consulibus. Pison, y Gabinio, que le sacrificaron à las iras de Clodio por sus particulares intereses.

Consules modesti. Así llama por ironia à Pison, y Gabinio: los cuales habian convenido con Clodio, que mantendrian su lei de destierro contra

Ciceron, con tal que el mismo Clodio, como Tribuno de la Plebe, mantubiesse la otra, en que hacia proconsul de Siria à Gabinio, y à Pison de Macedonia.

Princeps civitatis. Pompeio.

Parentibus perpetuis. Pompeio, Caton, Ciceron, &c.

Tutoribus annuis. Los Consules, que entonces eran lobos, no pastores de la republica.

Caput meæ proscriptionis. El titulo de la lei Clodia, por el cual yo era declarado enemigo del Pueblo Romano.

3 **P**OSTEA verò quàm singulari & præstantissima virtute P. Lentuli Consulis, ex superioris anni caligine & tenebris lucem in republica Kalendis Januariis despicere cœpistis: cùm Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cùm prætorum, tribunorum plebis penè omnium virtus & fides reipublicæ subvenisset: cùm virtute, gloriâ, rebus gestis Cn. Pompeius, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò in Senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas jam in patriam revertisset.

Quo

Quo quidem mense, quid inter me, & meos inimicos interesset, existimare potuistis. Ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus respublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Romani suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque postea nihil vos civibus, nihil fociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam civitatem videbatis.

Quo quidem tempore, cum is excessisset, qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat: cum ferro & facibus homines tota urbe volitantes, magistratuum tecta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri & clarissimi consulis fasces, fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni plebis sanctissimum corpus non tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus partim metu mortis, partim desperatione reipublicæ paulum à mea causa recesserunt. Reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, neque spes, neque metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faeces à vestra auctoritate, à populi Romani dignitate, à mea salute depellerent.

NOTAS.

Q. Metelli. Aunque Metelo era enemigo de Ciceron , no se opuso à su buelta , conociendo , ser de suma importancia para la Republica.

Cùm is excessisset. Habla del tiempo de su destierro.

Tribuni plebis. Publio Sestio , à quien los Clodianos hirieron en un motin malamente.

Sanctissimum corpus. La Persona del Tribuno era sacrosanta por las leies Romanas ; y por consiguiente era tenido por sacrilego el que ponía en él sus manos.

4 P Rinceps P. Lentulus , parens ac deus nostræ vitæ , fortunæ , memoriæ , nominis , hoc specimen virtutis , hoc indicium animi , hoc lumen consulatus sui fore putavit , si me mihi , si meis , si vobis , si reipublicæ reddidisset. Qui , ut est designatus , nunquam dubitavit sententiam de salute mea , se , & reipublicâ dignam , dicere. Cùm à tribuno plebis vetaretur , cùm præclarum caput recitaretur , *Ne quis ad vos referret , ne quis decerneret , ne disputaret , ne loqueretur , ne pedibus iret , ne scri-*

scribendo adesset : totam illam clausulam, ut antè dixi, proscriptionem, non legem putavit, quâ civis optimè de republicâ meritus, nominatim, sine iudicio, unâ cum senatu reipublicæ esset ereptus. Ut verò iniit magistratum, non dicam, quid egerit priùs, sed quid omninò egit aliud, nisi ut, me conservato, vestram in posterum dignitatem, auctoritatè que sanciret?

Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno P. Lentulus consul est? Quantò majus dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissim medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissim. Audieram ex sapientissimo homine, atque optimo cive & viro, Q. Catulo, non sæpè unum consulem improbum, duos verò nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republica consul esset. Quòd verè dixerat, si illud de duobus consulibus, quòd ante in republica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset unicus: dubitabitis, quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse, adscriptorè que videatis?

NOTAS.

Cùm præclarum illud caput recitaretur. *Relatando aquella famosa clausula.*

Nequis &c. *Formulas del derecho, para decir que ninguno presumiese abrogar la lei Clodia contra Ciceron.*

Proscriptionem. *Edicto injusto, y tiranico*

Cinnano tempore. *Cina y Carbon fueron dos Consules muy perversos, autores de sediciones y guerras civiles.*

Auctorem, adscriptoremque. *El primero que dió, y firmó su voto.*

PARTE SEGUNDA.

ES UNA INVECTIVA CONTRA LOS DOS Consules Pison y Gabinio, dandoles en rostro con sus enormes vicios; porque fueron los favorecedores de Clodio en la lei, que promulgó de destierro contra Ciceron.

SED fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatûs, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed merca-

tores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis. Quorum alter à me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus; alter Cethegum, confobrinum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa præsertim publica & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, cæterorúmque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit.

Quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palàm fuisset ad omnes libidines divulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui, cùm suam rem non minùs strenuè, quàm postea publicam confecisset, egestatem & luxuriam domestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatûs confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset? Quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò egestate & improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum reipublicæ detrimento, quàm quòd intra mœnia nefarius hostis prædòque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis

rulit, ne auspiciis obtemperaretur: ne obnuntiare consilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret: ut lex Ælia & Fusia ne valerent: quæ nostri majores certissima subsidia reipublicæ contra tribunios furores esse voluerunt. Idémque postea, cum innumerabilis multitudo bonorum de capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abjecissent: quo vultu cinctus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? Neque eo contentus fuit, sed etiam in concionem ascendit; eaque dixit, quæ si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembris, quæ me consule fuissent, clivique Capitolini pœnas ab equitibus Romanis esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. verò Lamiam, equitem Romanum, præstanti dignitate hominem, & salutem meam pro familiaritate, reipublicæ pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit. Et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam antè fecissent: ille unguentis oblitus, cum togâ prætextâ, quam omnes prætores ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum gratissimæ civitatis: fecitque quod nemo unquam tyrannus, ut quo

minus occultè vestrum malum gerneretis, nihil diceret: ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

NOTAS.

Quorum alter. *Gabinio.*

Alter Cethegum. *Pison.*

In causa publica. *Porque Ciceron nada habia hecho, en la muerte de los conjurados, sino de acuerdo con el Senado.*

In aram. *Al sagrado.*

De piratico bello. *Habla de la lei Gabinia, por la cual se encomendó à Pompeio la guerra contra los Piratas.*

Tribunus plebis. *Clodio.*

Ne obnuntiare consilio. *Que no fuese licito disolver el concilio, ò juntas publicas socolor de pre-nuncios infaustos, ò malos agueros.*

Ne intercedere legi. *Ni poner contradiccion à lei alguna.*

Lex Ælia, & Fufia. *Estas leies permitian à los Magistrados el disolver las juntas de la Plebe, quando por sus agueros entendian, que no las aprobaba el cielo. Así lograban los Senadores con esta supersticion oponerse à la potestad casi absoluta de los Tribunos de la Plebe, en promulgar nuevas leies.*

Nonarum Decembris. *Dia en que se dió sentencia de muerte, siendo Ciceron Consul, contra los con-*

jurados, complices de Catilina.

Clivique Capitolini. Sobre este montecillo estubieron en armas los Caballeros Romanos, mientras el Senado formaba su decreto para evitar todo tumulto de los fautores de Catilina.

Lamiam. El principal de la Orden Ecuestre, que se decia entre los Romanos princeps juventutis.

6 CUM verò in circo Flaminio non à tribuno plebis consul in concionem, sed à latrone archipirata, productus esset; primùm processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madente coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce & temulenta: quod in cives indemnatos esset animadvertsum, id sibi dixit, gravis auctor, vehementissimè displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris & helluationibus hujus calamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsoninus Calventius ab adolescentia versatus est in foro, cùm eum, præter simulatam versutámque tristitiam, nulla res commendaret: non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. Quem præteriens cum

incultum, horridum, mœstúmque vidisses; etiã si agrestem & inhumanum existimares, tamen libidinosum & perditum non putares.

Cum hoc homine, an cum stipite Æthiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse. Sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modò arreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? quàm impurus? quàm intemperans, non januã receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus? Cùm verò etiã literis studere incipit, & helluo immanis cum Græculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinæ, quæcumque est, deditus, sed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio ac de virtute differunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur: sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere: in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationémque versari. His utitur quasi præfectis libidinum suarum: hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores instructorésque convivii: iidem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiámque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus, ita

contempfit hanc pudentiffimam civitatem, ut omnes fuas libidines, omnia flagitia latere poffe arbitraretur, fi modò vultum importunum in forum detuliffet.

NOTAS.

In circo Flaminio. *Un teatro de Roma, donde fe celebraban varios juegos, efpecialmente los del certamen Ecueftre. Cuando fe dice circo absolutamente, fe entiende el maximo.*

Cæfoninus Calventius. *El padre de L. Pifon fe llamaba Pifon Cefonino, y el abuelo materno Calvencio, de patria Francés, hombre de obscuro linage.*

Cappadocem. *De Capadocia eran fin numero los efclavos en Roma.*

Pfeudothyro. *Por la puerta falfa, à efcondidas.*

Ex iftis ineptis. *Ironía con que censura la vida eftragada de Pifon.*

Vultum importunum. *Semblante ceñudo, melancolico, de hipocrita.*

7 **I**S me (quanquam me quidem non; cognoram enim propter Pifonum afinitatem, quàm longè hunc ab hoc genere cognatio materna Tranfálpini fanguinis abftuliffet)

sed vos populúmque Romanum , non consilio, neque eloquentiâ, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilióque decepit. L. Píso, tûne ausus es isto oculo, non dicam isto animo; ista fronte, non vitâ; tanto supercilio, non enim possum dicere, tantis rebus gestis cum A. Gabinio consociare consilia pestis meæ? Non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cum illius re similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs uti non liceret? Cum hoc coire ausus es, ut consularem dignitatem, ut reipublicæ statum, ut senatûs auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? Te consule, tuis edictis & imperiis, senatui populóque Romano non est licitum, non modò sententiis atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicæ subvenire. Capuane te putabas, in qua urbe domicilium quondam superbix fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt?

Tu es ausus in circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum à patria pestem depulisset,

crudeles demonstrabas fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum custodem præfeceras, quem Kalendis Januarii tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipublicæ tradidisti. Tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem tuam, filiam meam, superbissimis & crudelissimis verbis à genibus tuis repulisti. Idémque tu clementiâ ac misericordiâ singulari, cùm ego unâ cum republica non tribunio, sed consulari ictu concidissem: tanto scelere, tantâque intemperantiâ fuisti, ut ne unam quidem horam interessè paterere inter meam pestem & tuam prædam; saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus urbis. Nondum palàm factum erat occidisse rempublicam, cùm tibi arbitria funeris solvebantur. Uno eodémque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum consulem de Palatio; de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cùm, iisdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam à liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, senatu verò oppresso & afflicto, duobus impiis nefariisque consulibus, ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur.

NOTAS.

Cum hoc coire. *Conspirar, hacer liga con este.*

Consulem esse. *Pison habia sido duumvir en Capua, ciudad entonces la primera de Italia despues de Roma, y antiguamente emula de Roma, y aliada de Cartago.*

Productus cum tuo illo pari. *Clodio Tribuno de la plebe sacó en publico à Pison y à Gabinio, para que arengasen contra Ciceron al pueblo.*

Præfeceras. *Para que velase, sobre que no se cometiese fraude, al recoger los votos de la tribu, à quien tocaba votar la primera.*

Ne unam quidem horam. *Apenas hubo Clodio promulgado la lei de destierro contra Ciceron, dio los gobiernos de Siria, y Macedonia à los Consules.*

Arbitria funeris. *Eran los salarios, que se daban à los enterradores.*

De Palatio. *Del monte Palatino, donde tenia Ciceron una casa magnifica vecina à la de Pison.*

De Tusculano. *Aqui tenia una casa de placer vecina à otra de Gabinio.*

Gladiatore. *Asi llama por escarnio à Clodio.*

TERCERA PARTE.

ALABA EL VALOR, Y LEALTAD DE SUS AMIGOS, especialmente de Milon, de Sestio, de Lentulo, de Metelo, y Pompeio en bolver por su causa; prometiéndolo conservar perpetuamente la memoria de sus beneficios. Dice tambien los motivos, que le obligaron à ir al destierro antes, que defenderse contra sus enemigos.

8 **H**ORUM consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis; summâ tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia sublevati. Quid ego de præstantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali cive satis dignè unquam loquetur? Qui cum videret, sceleratum civem, aut domesticum potius hostem, si legibus uti liceret, iudicio esse frangendum: sin ipsa iudicia vis impediret ac tolleretur, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi esse superandam: primo de vi postulavit. Posteaquam ab eodem iudicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus

& copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini, servitute depulit civitati.

Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu civitatis, nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ discrimen vitandum unquam putavit: qui causam fenatis, exagitatam concionibus improborum, sic suâ diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quàm vestrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quàm vestra auctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit; tum reliquis officiis, juxta, ac si meus frater esset, sustentavit: cujus ego clientibus, libertis, familiâ, copiis, literis ita sum sustentatus, ut meæ calamitatis non adjutor solùm, verùm etiam socius videretur.

Jam cæterorum officia, studiâque vidistis: quàm cupidus mei C. Cestilius, quàm studiosus vestri, quàm non varius fuerit in causa. Quid M. Cispus? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui, cùm à me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoriâ privatam offensionem oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi

quæf-

quæstor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, & amicitia, & reipublicæ causâ, dixit: legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim & ferrum perficere potuisset, mense Januario nostrum statum recuperassemus. Quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit.

NOTAS.

Vos consules. *Lentulo y Metelo.*

Judicio esse frangendum. *Milon acuso' primero à Clodio de violencia; pero despues viendo que los Consules, y el Tribuno de la Plebe publicaron un edicto, para que el reo no fuese obligado à comparecer en juicio, se opuso con mano armada à los desafucros de Clodio; y logró, que se pudiese promulgar la lei à favor de Ciceron desterrado.*

---

9 **J**AM verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publicè promulgarit de mea salute cum collegis penè omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sen-

ten-

tentiâ suâ, quàm esset cara sibi mea salus declaravit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassii, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa & in me, & in rempublicam constiterunt. Quæ cum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefariè commissa prætereo. Non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiam si ulcisci possem, tamen oblivisci mallet. Alio transferenda mea tota vita est, ut benè de me meritis referam gratiam: amicitias igne perspectas tuear: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defensores reductus dignitate consoletur.

Quòd si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes atque auctores salutis meæ, satis gratus judicaretur: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiam ad commemorandam gratiam relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ, tot tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam: à desperatione ad spem, ab exitio ad salu-

tem revocavit. Qui tanto amore in me, studio in rempublicam fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modò levaret, sed etiam honestaret. Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quòd, illo petente, vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad me unum, hominem fractum & propè dissipatum, restituum & defendendum venirent? ut, quâ voce ter omninò post Romam conditam consul usus esset pro universa republica apud eos solùm, qui ejus vocem exaudire potuissent: eâdem voce senatus omnibus agris atque oppidis, cives, totâmq; Italiam ad unius salutem defendendam excitaret.

NOTAS.

Cum collegis penè omnibus. *Solo le saltó Apio, que era hermano de Clodio.*

Constiterunt. *Fueron publicos, y notorios.*

Huic homini. *El Consul Publio Lentulo.*

Voce ter omninò post Romam conditam. *Esta voz era, qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur. La primera vez la Pronunció Valerio Publicola contra Apio Herdonio, que con los esclavos, y bandidos se hizo fuerte en el alcazar del Capitolio. La segunda Lucio Opinio, que mató al Tribuno Graco. La tercera C. Mario, que mató asimismo al Tribuno Saturnino, y al Pretor Glaucias.*

Quid

IO **Q**UID ego gloriosius meis posteris po-
 tui relinquere, quàm hoc senatum
 judicasse, qui civis me non de-
 fendisset, eum rempublicam salvam esse noluisse?
 Itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia
 consulis dignitas valuit, ut dedecus & flagitium
 se committere putaret, si quis non veniret. Idem-
 que consul, cùm illa incredibilis multitudo Ro-
 mam, & penè Italia ipsa venisset, vos frequentis-
 mos in Capitolium convocavit. Quo tempore
 quantam vim naturæ bonitas haberet, an vera
 nobilitas, intelligere potuistis. Nam Q. Metellus,
 & inimicus, & frater inimici, perspectâ vestrâ
 voluntate, omnia privata odia deposuit: quem
 P. Servilius, vir cùm clarissimus, tum verò
 optimus, mihi que amicissimus, & auctoritatis,
 & orationis suæ divinâ quadam gravitate, ad sui
 generis, communisque sanguinis facta virtutesque
 revocavit, ut haberet in consilio & fratrem ab
 inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos,
 præstantissimos cives, penè ex Acheronte excita-
 tos: in quibus Numidicum illum, cujus quon-
 dam de patria discessus, honestus ipsi, bonis om-
 nibus tamen luctuosus visus est. Itaque extitit non
 modò salutis defensor, qui ante hoc unum benefi-
 cium fuerat inimicus; verùm etiam adscriptor dig-
 ni-

nitatis meæ. Quo quidem die cum CCCCXVII. ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent; dissensit unus, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo rempublicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem à principibus civitatis in concione postero die dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissimè causam meam, perfecitque, astante atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti aut perditì vocem acerbam atque inimicam bonis possit audire.

NOTAS.

Frater inimici. Cecilia madre de Clodio era tia de Metelo.

P. Servilius. Por sobrenombre Isaurico, porque triunfó de Isauria provincia de Cilicia.

Communisque sanguinis. Servilio era bisnieto de Q. Metelo Macedonico.

Fratrem ab inferis. Entiende Q. Metelo Celer, que siendo pretor sirvió mucho à la Republica, en la conjuracion de Catilina.

Ex Acheronte. metáfora poetica: del otro mundo.

Numidicum. Sugirió la Numidia al imperio Romano: y quiso mas salir desterrado à Rodas, que confirmar la lei Agraria publicada por el sedicioso Tribuno de la Plebe Saturnino.

II **A**D hæc non modò adjumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos iidem addidistis. Decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, vos graviter molestéque laturus: illum contra rempublicam, salutémque bonorum, concordiamque civium facturum: & ut ad vos de eo statim referretur: méque, etiam si diutiùs calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui è municipiis venissent? Quid? ut ad illam diem, res cùm redissent, rogarentur, ut pari studio convenirent? Quid denique illo die, quem P. Lentulus, mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem constituit, non modò ad nostram verùm etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè majores comitia iusta dici, haberique voluerunt, arcessivit in patriam: ut eadem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent.

Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, quacumque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium? quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodisque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti

atque divino, non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives, sed equis insignibus, & curru aurato reportati.

Possium ego satis in Cn. Pompeium unquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Romanum salutem reipublicæ & conservatam per me, & conjunctam esse cum mea dixerit? qui causam meam prudentibus commendavit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecravit? qui ipse, cum, propter metum dimicationis & sanguinis, domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, ut de salute mea & promulgarent, & referrent? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor, vim & crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis literis consignavit, principumque Italiæ totius præsidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam, ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaboravit.

Si diutiùs calumniarentur. Si conreparos *sosifsticos* y pretestas vanos embarazasen mi buelta.

Res cùm redissent. En abriendo se los tribunales.

Rogatores. Los que distribuian al Pueblo las *tabletas* de los votos se llamaban rogatores: los que las recogian, y separaban unas de otras, *diribitores*: y los que apuntaban los votos de cada *centuria*, *custodes*.

In colonia. En Capua donde Pompeio era Duumvir, ò Alcalde con Pison.

Emptus intercessor. Zañere al Tribuno Elio Ligur, que cohechado con dineros por Clodio, se opuso al decreto del Senado, espedido à favor de Ciceron.

Privilegii. De la lei Clodia. Privilegium es la lei, ò edicto, que se publica contra, ò à favor de los particulares. Asi lo dice nuestro Orador lib. 3. de leg. c. 19. In privos homines leges ferri noluerunt: id est enim privilegium.

12 **Q**UIBUS autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meae?

Quid

Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam & fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit? vobis verò, Patres conscripti, singulis & egi, & agam gratias. Universis egi ab initio, quantum potui: satis ornatè agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ fileri nullo modo possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est conari commemorare beneficia in me singulorum. Nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos universos, Patres conscripti, deorum numero colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus & venerari, & precari, sic in hominibus de me divinitus meritis omnis ætas erit mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda.

Hodierno autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis uni, qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, populum Romanum obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis. Vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostrâ memoriâ senatores ne in suis quidem pa-

riculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutatâ fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram; multa mecum ipse reputavi.

NOTAS.

Sed etiam corporis vulneribus. *Sestio recibio mas de veinte heridas en una sedicion de los Clodianos.*

De privatis uni. *Pompeio, que entonces no tenia empleo publico.*

Quoad licuit. *Los Senadores se pusieron luto por el destierro de Ciceron; pero los Consules Pison, y Gabinio ordenaron, que se lo quitasen.*

13 **D**IXERAT in concione consul, se civi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non solùm præfidiis & manu, verùm etiam demolitione sublatti. Alterum consulem ut me, & rempublicam non

non modò desereret, sed etiam hostibus reipublicæ proderet, pactationibus Clodius suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnòque exercitu quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, cum diceretur esse inimicus, scio.

Duæ partes esse in republica cùm putarentur: altera me deposcere propter inimicitias: altera timidè defendere propter suspicionem cædis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd nunquam infitiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: servos simulatione Collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinæ penè iisdem ducibus, ad spem cædis & incendiorum esse revocatas: equites Romanos, proscriptionis; municipia, vastitatis; omnes cædis metu esse per motos: potui, potui, Patres conscripti, multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. Sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos: si victus essem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me

esse pereundum: tribunisque sanguinis ultores esse
 præsentes: meæ mortis pœnas iudicio, & poste-
 ritati reservari.

NOTAS.

Consul. *Gabinio.*

Erat alius ad portas. *El Cesar, que no quiso partir-
 se à su gobierno de las Galias, hasta que Ciceron
 saliese de Roma; por complacer à Clodio, à quien
 necesitaba entonces para sus intentos ambiciosos.*

Nunquam infitiando. *El silencio de los amigos de
 Ciceron aumentaba en los buenos los recelos de algun
 grave daño.*

Simulatione Collegiorum. *Clodio por una lei res-
 tableció los Colegios, ò hermandades, de los Artifices
 mecanicos fundadas por el Rei Numa, admitiendo
 en ellas sin distincion todo genero de gentes, aun
 los esclavos mas viles, para tenerlos à su disposi-
 cion, cuando se le antojára levantar algun motin.*

Tribunitique sanguinis. *De la muerte de Clodio,
 que tenia en Roma muchos apasionados.*

14 **N**OLUI, cùm consul communem salu-
 tem sine ferro defendissem, meam
 privatus armis defendere: bonos-
 que viros lugere malui meas fortunas, quàm suis
 def-

desperare. Ac, si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis, reipublicæ funestum fore videbatur. Quòd si mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer: morte me ipse potiùs, quàm sempiterno dolore multassem. Sed cùm viderem, me non diutiùs, quàm ipsam rempublicam, ex hac urbe abfuturum: neque ego illà exterminata mihi remanendum ampliùs putavi: & illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratum, mecum senatùs auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent: magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas. Sin aliquando revocarentur: intelligebam, mihi cum illis unà esse redeundum.

Cujus mei sensùs certissimus testis est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando & conservando collocavit. Qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filii loco fuisset. Nunc certè erit in parentis, cùm fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, Patres conscripti, quoniam in rempublicam sum

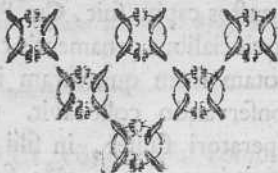
pariter cum republica restitutus: non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo.

NOTAS.

Sine ferro Ciceron vencio à los conjurados, sin quitarse la Toga, que era vestido de paz: mandando dar garrote à los principales autores de la rebelion en la carcel

Cn. Plancius. Plancio era questor en Macedonia, quando Ciceron estaba en el destierro.

Provincialibus ornamentis. Vino à visitarle en Durazo, sin acompañamiento, y con el trage de luto, en señal de su pena por el estado, en que se hallaba Ciceron.

EPILOGO.

EN ESTA CUARTA Y ULTIMA PARTE OFRECE
 emplear todos sus desbelos y cuidados con maior empeño,
 que antes, en defensa de la Republica. Alaba
 tambien la buena correspondencia de su
 hermano Quinto, y de su yerno
 Caio Pison.

15 **E**TENIM, si eam tum defendebam, cùm
 mihi aliquid illa debebat: quid nunc
 me facere oportet, cùm ego illi
 plurimùm debeo? Nam quid est, quod animum
 meum frangere, aut debilitare possit, cujus ip-
 sam calamitatem non modò nullius delicti, sed
 etiam divinorum in rempublicam beneficiorum
 testem esse videatis? Nam & importata est, quia
 defenderam civitatem: & mea voluntate suscep-
 ta est, ne à me defensa respublica per eundem
 me extremum in discrimen vocaretur.

Pro me non, ut pro P. Popilio, nobilissimo
 homine, adolescentes filii, non propinquorum mul-
 tudo populum Romanum est deprecata: non, ut
 pro Q. Metello, summo & clarissimo viro, spec-
 tatâ jam adolescenciâ filius: non L. & C.
 Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Me-
 tel-

tellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac sordidati, populo Romano supplicaverunt: sed unus frater, qui in me pietate filius; consiliis parens; amore, (ut erat) frater inventus est; squalore & lacrymis, & quotidianis precibus, desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari cœgit. Qui cum statuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium & vitæ & mortis deposceret: tamen nunquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimicorum ac tela pertimuit.

Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute & pietate, C. Piso, gener; qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popilio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribunitiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nullâ auctoritate senatûs restituti; cum alter eorum senatui paruisset, alter vim cædemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoriâ tertius ante me consularis, tempestate civili expulsum est, non modò à senatu non est restitutus: sed

sed reditu suo senatum cunctum penè delevit. Nulla de illis magistratuum consensus, nulla ad rem publicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt.

Quare cùm me vestra auctoritas arceserit, populus Romanus revocarit, respublica implorarit, Italia cuncta penè suis humeris reportarit: non committam, Patres conscripti, ut, cùm ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cùm illa amissa recuperarim, virtutem & fidem nunquam amiserim.

NOTAS.

Interfectis inimicis. *Graco, que lo era de Popilio; y Saturnino, de Metelo.*

Alter eorum. *Popilio.*

Alter vim cædemque. *Metelo, que salio huyendo de las violencias de Saturnio.*

Quæ ipse præstare possum. *Que depende de mi, y están en mi mano.*

INDEX ORATIONUM.

In genere deliberativo.

	Pag.
PRO LEGE MANILIA.	I.
IN LUCIUM CATILINAM I.	70.
IN LUCIUM CATILINAM II.	102.

In genere demonstrativo.

PRO ARCHIA POETA.	130.
POST REDITUM, AD QUIRITES.	160.
POST REDITUM, IN SENATU.	184.

1511

XVIIII
R
XVIIII

7
S
1511

3070(I,

K

26

3010(I,II)